
Dialogoi! Theory and Praxis in Education

Vol 12 (2026)

Fostering gender inclusion through children's picturebooks

Christina Kalaitzi, Domna (Mika) Kakana

doi: [10.12681/dial.41135](https://doi.org/10.12681/dial.41135)

Copyright © 2026, Χριστίνα Καλαϊτζή, Δόμνα Κακανά

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Kalaitzi, C., & Kakana, D. (Mika). (2026). Fostering gender inclusion through children's picturebooks. *Dialogoi! Theory and Praxis in Education*, 12, 68–91. <https://doi.org/10.12681/dial.41135>

Πρωθώντας την έμφυλη συμπερίληψη μέσα από εικονογραφημένα παιδικά βιβλία

Χριστίνα Καλαϊτζή¹ & Δόμνα (Μίκα) Κακανά¹

¹ Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Περίληψη

Η μελέτη εξετάζει τον βαθμό στον οποίο διάφοροι παράγοντες επηρεάζουν τη χρήση συμπεριληπτικών ως προς το φύλο εικονογραφημένων βιβλίων από εκπαιδευτικούς προσχολικής εκπαίδευσης για την προσέγγιση των έμφυλων ρόλων. Το δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν 82 γυναίκες εκπαιδευτικοί από την Ανατολική Θεσσαλονίκη που συμπλήρωσαν ημιδομημένο ερωτηματολόγιο 15 ερωτήσεων. Η ανάλυση των δεδομένων πραγματοποιήθηκε με διαδικασίες περιγραφικής και επαγωγικής στατιστικής και παραμετρικές μεθόδους two-way ANOVA. Τα ευρήματα ανέδειξαν ότι οι έμπειρες εκπαιδευτικοί, κάτοχοι βασικού πτυχίου, εμφάνισαν χαμηλότερη αυτοπεποίθηση στη χρήση εκπαιδευτικού υλικού με έμφυλη συμπερίληψη και περιορισμένη διάθεση για υιοθέτηση καινοτόμων μεθόδων στη διδασκαλία των έμφυλων ρόλων. Αντιθέτως, οι λιγότερο έμπειρες εκπαιδευτικοί με υψηλότερη ακαδημαϊκή εξειδίκευση, επέδειξαν μεγαλύτερη αποδοχή των εικονογραφημένων βιβλίων με έμφυλη συμπερίληψη και μεγαλύτερη προθυμία ενσωμάτωσής τους στην προσέγγιση της ποικιλομορφίας των φύλων. Αν και η πλειονότητα των εκπαιδευτικών διατύπωσε θετική στάση απέναντι στη χρήση βιβλίων ως μέσο προώθησης της ισότητας των φύλων και της προβολής μη-στερεοτυπικών προτύπων, αρκετές δήλωσαν έλλειψη κατάλληλης επιμόρφωσης για την αποτελεσματική τους αξιοποίηση και ανασφάλεια για την υπεράσπισή τους στους γονείς. Αναδεικνύεται η ανάγκη για επιμόρφωση σε θέματα έμφυλης ισότητας, καθώς και για εμπλουτισμό των προτεινόμενων θεματικών προγραμμάτων με συμπεριληπτικό ως προς το φύλο υλικό που να ανταποκρίνεται στη διδακτική προσέγγιση της ποικιλομορφίας των έμφυλων ρόλων.

Λέξεις κλειδιά: Συμπεριληπτικά εικονογραφημένα βιβλία, έμφυλοι ρόλοι, έμφυλη συμπερίληψη, διδακτική προσέγγιση, προσχολική εκπαίδευση

Υπεύθυνος επικοινωνίας: Χριστίνα Καλαϊτζή, Μεταδιδακτορική Ερευνήτρια, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, chr.kalaitzi@gmail.com

Correspondent author: Christina Kalaitzi, Postdoctoral Researcher, Aristotle University of Thessaloniki (AUTH), chr.kalaitzi@gmail.com

Fostering gender inclusion through children's picture books

Abstract

The present study explores the extent to which early childhood educators incorporate gender-inclusive picturebooks into their teaching, and how factors such as academic background, personal beliefs, educational context, and school-family cooperation influence this integration. The study sample consisted of 82 early childhood female educators from the Directorate of Preschool & Primary Education in Eastern Thessaloniki, Greece. Participants completed a semi-structured questionnaire. The data analysis was conducted using descriptive and inferential statistical procedures and parametric methods, such as two-way ANOVA, to assess differences based on educators' working experience and academic qualifications. Findings revealed two main educator profiles: one consisting of more experienced teachers holding only first degree, who showed lower confidence in using gender-inclusive materials and limited willingness to adopt innovative methods; and a second group of younger, more academically specialized educators, who were more familiar with inclusive practices, more supportive of gender-inclusive picturebooks, and more likely to defend their use to parents. Although most educators expressed a generally positive attitude toward using gender-inclusive picturebooks to promote gender equity and inclusive role models, many reported a lack of confidence or training in using such materials effectively. A notable proportion also indicated reluctance to inform parents about the books used or include them in lending libraries. In hypothetical cases of parental objection, half of the educators said they would defend the use of these resources, while the other half preferred to avoid conflict with parents. The findings highlight the need for ongoing professional development focused on gender issues in early childhood education. Training programs should equip educators with the knowledge and confidence to challenge gender stereotypes and adopt inclusive pedagogical practices. The study concludes that gender-inclusive picturebooks, when used through participatory and reflective methods such as action research, can serve as valuable tools to promote critical thinking and support the holistic, equitable development of all children.

Keywords: Gender-inclusive picturebooks, gender roles, gender inclusivity, teaching approach, early childhood education

Εισαγωγή

Τα παιδιά προσχολικής ηλικίας τείνουν να αναζητούν στοιχεία και κανόνες που σχετίζονται με το φύλο, προσπαθώντας να κατανοήσουν και να κατηγοριοποιήσουν τους ρόλους και τις συμπεριφορές με βάση το φύλο. Υιοθετούν τα κοινωνικά πρότυπα του φύλου και βιώνουν έντονη πίεση συμμόρφωσης στις έμφυλες προσδοκίες, που επιβραβεύουν ή αποδοκιμάζουν συμπεριφορές που αποκλίνουν από τους κοινωνικά αποδεκτούς ρόλους του φύλου. Οι μηχανισμοί αυτοί συμβάλλουν στην εδραίωση στερεοτύπων και ανισοτήτων φύλου από αυτές τις μικρές ηλικίες, διαμορφώνουν

αυστηρά όρια στις δυνατότητες εξερεύνησης και έκφρασης και περιορίζουν την ελευθερία επιλογών των παιδιών αναφορικά με τις προτιμήσεις τους σε παιχνίδια, ρούχα και δραστηριότητες (Miller et al. 2013).

Καθώς το φύλο κατασκευάζεται μέσα από τις καθημερινές αλληλεπιδράσεις στη ζωή των παιδιών, η προσπάθεια προώθησης της ισότητας στους έμφυλους ρόλους, πρέπει να αναγνωρίζει τη σημασία των πρώιμων και καθημερινών επικοινωνιακών δομών, στις οποίες τα πρότυπα παρατηρούνται, δοκιμάζονται και νομιμοποιούνται. Η παιδική λογοτεχνία αποτελεί ισχυρό εργαλείο δια του οποίου επικοινωνούνται οι κοινωνικές πεποιθήσεις και προσδοκίες, ικανό να επηρεάσει τις αντιλήψεις των παιδιών για τον εαυτό τους και τους άλλους, για τον κοινωνικά κατασκευασμένο διαχωρισμό αρσενικού και θηλυκού, και για τη συμπεριφορά που ταξινομείται ως ανδρική και ως γυναικεία (Allen et al. 1993· Collins et al. 1984· Diekman et al. 2004· Hamilton et al. 2006). Η βαρύνουσα σημασία των βιβλίων για παιδιά έγκειται στην προώθηση ή αποδόμηση των έμφυλων ιδεολογιών, στην ανάδειξη των εδραιωμένων έμφυλων μορφών που δηλώνονται και ορίζονται μέσω της διαφοροποίησης τους (Αγγελάκη, 2022· Angelaki, 2025), στην πολλαπλότητα των νοηματοδοτήσεων των κοινωνικών φύλων (Αγκασένσκι, 2000), καθώς και στη διατάραξη ή και υπονόμηση των παραδοσιακών προδιαγραφών των έμφυλων ρόλων (Κανατσούλη, 2008). Η συμβολή των βιβλίων ως μέσο ερμηνείας έμφυλων συμβάσεων αναδεικνύεται σε παρεμβάσεις που εστιάζουν στην συμπεριληψη και αποδοχή των ποικιλόμορφων κοινωνικών δομών, προτύπων και μοτίβων στην προσχολική εκπαίδευση (Kalaitzi, 2024).

Η συζήτηση για την ανάγκη εξάλειψης των έμφυλων στερεοτύπων στην προσχολική ηλικία, όπου κυρίως απευθύνονται τα εικονογραφημένα βιβλία, και στη διαδικασία κοινωνικοποίησης των παιδιών αυτής της ηλικίας, συνήθως μεροληπτεί υπέρ των κοριτσιών υπό την έννοια ότι βάζονται περισσότερο από μία σεξιστική εκπαίδευση (Biemmi, 2015). Στην πραγματικότητα, τόσο τα κορίτσια όσο και τα αγόρια είναι θύματα μιας ανώριμης υιοθέτησης έμφυλων ρόλων και στερούνται όλοι της ελευθερίας να συμπεριφερθούν, να παίξουν, να σκεφτούν, να ντυθούν και να ονειρευτούν χωρίς έμφυλους περιορισμούς (Bender Peterson & Lach, 1990). Έρευνες για τη δεκτικότητα των παιδιών προσχολικής ηλικίας στα μη στερεοτυπικά μηνύματα που μεταφέρουν εικονογραφημένα βιβλία που παρουσιάζουν μη-συμβατικούς ως προς τους έμφυλους κοινωνικές κατασκευές χαρακτήρες, έδειξε ότι μέσω της εμπλοκής των παιδιών με αυτή τη θεματική κατηγορία εικονογραφημένων βιβλίων μπορούν να διευρυνθούν ή και να μεταβληθούν οι απόψεις τους για τους στερεοτυπικούς και παγιωμένους κοινωνικούς ρόλους των φύλων (Kalaitzi, 2025· Kneeskern & Reeder, 2022).

Στην παρούσα μελέτη θα διερευνηθούν οι παράγοντες που επηρεάζουν τη χρήση εικονογραφημένων βιβλίων ως εργαλείο πρόκλησης των εδραιωμένων μοτίβων συμπεριφοράς του φύλου από εκπαιδευτικούς προσχολικής εκπαίδευσης κατά τη διδακτική προσέγγιση της ποικιλομορφίας των έμφυλων ρόλων.

Θεωρητικό πλαίσιο

Συμπεριληπτική διδασκαλία φύλου στην προσχολική εκπαίδευση

Η προσχολική εκπαίδευση αποτελεί κρίσιμο στάδιο για τη διαμόρφωση έμφυλων ταυτοτήτων, καθώς τα παιδιά απορροφούν κοινωνικά πρότυπα και στερεότυπα που συχνά ενισχύονται –συνειδητά ή μη– από τις διδακτικές πρακτικές

(Zaman, 2007). Συχνά, οι εκπαιδευτικοί αποδίδουν διαφορετικά χαρακτηριστικά ανά φύλο, όπως επιθετικότητα και ενεργητικότητα στα αγόρια· ηρεμία και συμμόρφωση στα κορίτσια (Riley, 2014). Αυτό επηρεάζει τη διδασκαλία, το είδος των παιχνιδιών και τις δραστηριότητες, ενισχύοντας έμφυλες προκαταλήψεις στο παιχνίδι, περιορίζοντας τις επιλογές των παιδιών και αναπτύσσοντας διαφορετικές στρατηγικές διαχείρισης της συμπεριφοράς αναλόγως του φύλου (Lynch, 2014· Χατζοπούλου & συν. 2019).

Σε έρευνες που πραγματοποιήθηκαν στην Αφρική (Muasya & Kazungu, 2018) και στην Κίνα (Wang, 2024), παρατηρήθηκε η επιρροή του πολιτισμικού και κοινωνικού-οικογενειακού πλαισίου, αντίστοιχα, στη διδασκαλία των εκπαιδευτικών προσχολικής εκπαίδευσης. Διαφάνηκε ότι ακόμη κι αν οι εκπαιδευτικοί υποστηρίζουν την έμφυλη ισότητα κατά την εκμάθηση της δεύτερης ξένης γλώσσας και την πρόσβαση στις Φυσικές Επιστήμες, την Τεχνολογία, την Επιστήμη των Μηχανικών και τα Μαθηματικά (Science, Technology, Engineering, Mathematics- STEM), οι βαθιά ριζωμένες αντιλήψεις της ευρύτερης κοινότητας αλλά και της οικογένειας ενισχύουν την υιοθέτηση παραδοσιακών ρόλων από τα παιδιά (Muasya & Kazungu, 2018· Wang, 2024). Τα ευρήματα των δύο παραπάνω ερευνών υπογραμμίζουν την ανάγκη επιμόρφωσης και επαγγελματικής ανάπτυξης των εκπαιδευτικών σε παιδαγωγικές πρακτικές ισότητας των φύλων, όπως και την ενίσχυσή τους απέναντι στην επίδραση του οικογενειακού και κοινωνικού περιβάλλοντος. Περισσότερο αισιόδοξα δείχνουν τα ευρήματα των Pardhan & Pelletier (2017), οι οποίοι ανέδειξαν ότι παρότι οι προσωπικές αντιλήψεις των πακιστανών εκπαιδευτικών προσχολικής εκπαίδευσης επηρεάζονται από πολιτισμικές παραδόσεις διατηρώντας πατριαρχικές ιδεολογίες, σε ορισμένα πεδία, όπως στο παιχνίδι, οι εκπαιδευτικοί εμφανίζουν τάσεις υπέρβασης των στερεοτύπων του φύλου.

Η επίγνωση των εκπαιδευτικών ως προς τις επιδράσεις των αλληλεπιδράσεών τους είναι καθοριστική για την ανάπτυξη συμπεριληπτικών περιβαλλόντων (Giraldo & Colyar, 2012), καθώς η αυτογνωσία γύρω από τις δικές τους έμφυλες αντιλήψεις ή η αναγνώριση της έμφυλης διαφοροποίησης στις συμπεριφορές των παιδιών μπορεί να συμβάλει είτε στην αποδόμηση στερεοτύπων, ή στη διαίωνισή τους (Saramourtsi et al., 2020). Η Raechter (2003) επισήμανε δύο δεκαετίες πριν την απουσία έμφασης στην ισότητα φύλων στα επίσημα προγράμματα σπουδών, γεγονός που ενισχύει την επιρροή των κοινωνικών στερεοτύπων. Η μελέτη των Silman et al. (2019) έρχεται να επιβεβαιώσει τα προηγούμενα ευρήματα δείχνοντας ότι στην Τουρκία όπου διεξήχθη η έρευνα οι προσπάθειες αναδιοργάνωσης του αναλυτικού προγράμματος, των σχολικών εγχειριδίων, των πόρων και του εκπαιδευτικού υλικού οδήγησε σε πιο αναστοχαστικές πρακτικές των εκπαιδευτικών αναφορικά με την ισότητα του φύλου. Αντίστοιχα, οι Segatto & Dal Ben (2019) στη δική τους εφαρμοσμένη έρευνα χρησιμοποίησαν την έρευνα δράσης ως στοχαστική μέθοδο για την ενίσχυση της επίγνωσης εκπαιδευτικών και παιδιών προσχολικής εκπαίδευσης στα ζητήματα του φύλου. Τέλος, η καθοριστική σημασία του υλικού κατά τη διδακτική προσέγγιση των έμφυλων ζητημάτων αναδεικνύεται από τη Filironi (2018) που υποστηρίζει ότι οι αναστοχαζόμενοι/ες εκπαιδευτικοί είναι σε καλύτερη θέση να αξιολογούν κριτικά τα εικονογραφημένα βιβλία που αντιπροσωπεύουν έμφυλες αναπαραστάσεις ως παιδαγωγικό υλικό κατάλληλο για την προώθηση της ισότιμης εκπροσώπησης των φύλων.

Εικονογραφημένα βιβλία ως μέσο διεύρυνσης των έμφυλων αναπαραστάσεων

Οι αναπαραστάσεις του φύλου στα εικονογραφημένα βιβλία

Μέχρι και σχεδόν μία δεκαετία πριν, η παιδική λογοτεχνία παρουσίαζε έναν κόσμο που δεν υφίσταται πια στο σύνολό του και που ως ένα βαθμό ήταν μη ρεαλιστικός (Adam & Harper, 2023). Τόσο μέσω των εικόνων όσο και μέσω των κειμένων τους, λογοτεχνικά έργα για παιδιά διαιώνιζαν ακόμη την κυριαρχία των πρωταγωνιστών αρσενικού φύλου. Γυναίκες και κορίτσια ήταν πρακτικά αόρατοι χαρακτήρες και όταν τελικά εμφανίζονταν στο προσκήνιο είχαν συνήθως ασήμαντους ή περιφερειακούς ρόλους, ενώ όλη η προσοχή στρεφόταν στα αρσενικά (αγόρια και ενήλικους άνδρες) και στα αξιοθαύμαστα κατορθώματά τους (Crisp & Hiller, 2011). Οι διαφορές ανάμεσα στις δραστηριότητες και στα επαγγέλματα που αποδίδονταν στα αγόρια και στα κορίτσια πρωταγωνιστές οδηγούσε σε μια ξεκάθαρη διάκριση: τα αγόρια πρέπει να είναι ενεργητικά και δραστήρια, ενώ τα κορίτσια αδρανή και παθητικά. Τα αγόρια είθισται να παρουσιάζονται ως ανήσυχα και περιπετειώδη, να συμμετέχουν σε πλήθος δραστηριοτήτων που χαρακτηρίζονται από δράση και κίνηση και που απαιτούν ανεξαρτησία. Τα κορίτσια τοποθετούνταν κυρίως στο σπίτι και έτσι ο χώρος περιόριζε τις πιθανότητες να εμπλακούν σε περιπέτειες και δραστηριότητες. Οι επαγγελματικοί ρόλοι, δε, των γυναικών συμβάδιζαν συνήθως με παραδοσιακά κλισέ επαγγελμάτων που σχετίζονται με τη φροντίδα και την παροχή (Hamilton et al. 2006· Allen, Allen, & Sigler, 1993).

Μέσω των στερεότυπων τρόπων απεικόνισης του γυναικείου φύλου στα εικονογραφημένα βιβλία που απευθύνονται στην προσχολική ηλικία διαιωνίζονται προκαταλήψεις αναφορικά με το σύνολο των συμβόλων (απαλά χρώματα, αξεσουάρ ένδυσης), των ρόλων (νοικοκυρά, μαγείρισσα, νοσοκόμα) και των εξωτερικών χαρακτηριστικών (λεπτά χαρακτηριστικά, μικρότερες σε όγκο και ύψος) που είναι συνοδευτικά της γυναικείας παρουσίας (Turin, 1994 στο Κανατσούλη, 2008· Τσιλιμένη, 2007). Ένας μεγάλος αριθμός κλισέ που αφορούν την εξωτερική εμφάνιση του ήρωα και της ηρωίδας στα εικονογραφημένα βιβλία κωδικοποιούν παράλληλα και γνωρίσματα του χαρακτήρα τους (Κανατσούλη, 2008), χαρακτήρα που μπορεί εν δυνάμει να αποτελέσει πρότυπο ρόλων για τα παιδιά-αναγνώστες. Συνεπώς, τα παιδιά και των δύο φύλων μαθαίνουν πως τα αγόρια αξίζουν περισσότερο από τα κορίτσια και είναι τα παιδικά βιβλία που συμβάλλουν προς αυτή την κατεύθυνση (Κανατσούλη, 2008).

Οι αναχρονιστικές αναπαραστάσεις του φύλου και των ρόλων του, η έλλειψη σύνδεσης με την πραγματικότητα και η σημαντική καθυστέρηση να ανταποκριθούν στις κοινωνικές αλλαγές που διαδραματίζονται στις ζωές των αγοριών και των κοριτσιών είναι στοιχεία που χαρακτήριζαν μέχρι πρότινος πληθώρα λογοτεχνικών έργων για παιδιά και νέους (Allen et al., 1993· Collins et al., 1984· Hamilton et al. 2006· Oskamp et al., 1996). Παρόλα αυτά, επιβεβαιώνοντας πορίσματα διαπολιτισμικών και φεμινιστικών προσεγγίσεων, η παιδική λογοτεχνία δύναται να συμβάλει στην κατανόηση και την αποδοχή του φύλου και να θέσει υπό αμφισβήτηση στερεότυπες κοινωνικές αντιλήψεις (Benton, 2006 στο Αγγελάκη, 2022), και ήδη το πεδίο κειμενικών και εικονογραφικών αποτυπώσεων μη-έμφυλων στερεοτύπων μέσω ηρώων και ηρωίδων μη-τυπικών έμφυλων γνωρισμάτων ανθεί ραγδαία (Block, 2019· DePalma, 2016· Κανατσούλη, 2008· Malcom & Sheahan, 2019· Naidoo, 2012· Ritchie, 2017).

Η συμβολή των συμπεριληπτικών ως προς το φύλο εικονογραφημένων βιβλίων

Οι εμπειριστές κοινωνικοί επιστήμονες υποστηρίζοντας ότι τα παιδικά εικονογραφημένα βιβλία δίνουν άνισες απεικονίσεις των δύο φύλων, έχουν επισημάνει τη σημασία της χρήσης παιδικών βιβλίων μη-σεξιστικού περιεχομένου για τη διαμόρφωση μη-σεξιστικών αντιλήψεων στα παιδιά (Κανατσούλη, 2008). Οι Rakhmawati et al. (2022) έχουν υποστηρίξει ότι η χρήση εικονογραφημένων βιβλίων στην προσχολική εκπαίδευση, ως πολυτροπικών μέσων μετάδοσης νοημάτων, προτύπων ρόλων και μοτίβων συμπεριφοράς, μπορεί να αποτελέσει ισχυρό μέσο για την αποδόμηση στερεοτυπικών έμφυλων ρόλων και την προώθηση της ισότητας των φύλων ήδη από τα πρώτα στάδια της μαθησιακής πορείας. Η αντιπροσώπευση των φύλων σε βιβλία που διαβάζονται συχνά στην τάξη μπορεί να επηρεάσει την αντίληψη των παιδιών για το τι σημαίνει να είναι *αγόρι* ή *κορίτσι* (Adam & Harper, 2023). Σύμφωνα με ευρήματα της Kim (2016) όταν τα παιδιά εκτίθενται σε αφηγήσεις που παρουσιάζουν μη παραδοσιακούς ρόλους φύλου, είναι περισσότερο διατεθειμένα να αμφισβητήσουν τα κοινωνικά στερεότυπα. Η μελέτη της Ritchie (2017) καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η εσκεμμένη επιλογή βιβλίων που περιλαμβάνουν πολυφωνικές αφηγήσεις και η δημιουργία μιας ποικιλόμορφης ως προς το φύλο λογοτεχνικής συλλογής στην τάξη συμβάλλει στην οικοδόμηση μιας συμπεριληπτικής παιδαγωγικής κουλτούρας.

Οι σύγχρονες εικονογραφημένες μετα-αφηγήσεις κλασικών παραμυθιών μπορούν να μετεξελιξουν τα πρότυπα των φύλων αναδεικνύοντας δυναμικά υποκείμενα (Αναγνωστοπούλου 2007· Ζερβού 2006· Σιβροπούλου, 2004) και με τη σύμπραξη και συνανάγνωση εικόνας και κειμένου να απελευθερώσουν το φύλο, το γυναικείο κυρίως, από τα στοιχεία της εξωτερικής εμφάνισης, της ένδυσης όσο και του στερεότυπου προτύπου ομορφιάς (Κανατσούλη, 2008). Στα σύγχρονα λογοτεχνικά έργα παραδίδεται η σκυτάλη για την απεικόνιση των φύλων σε χαρακτήρες που συμφωνούν περισσότερο με τις διευρυμένες ή και ποικιλόμορφες εκδοχές για τους ρόλους και τις συμπεριφορές των φύλων. Όπως είχε επισημάνει η Κανατσούλη (2008), σχεδόν είκοσι χρόνια πριν, «στη σύγχρονη κοινωνική πραγματικότητα οι έμφυλοι ρόλοι έχουν αποδυναμωθεί, ενώ σημασία [...] έχει η ξεχωριστή, μοναδική προσωπικότητα του καθενός» (2008: 147), αξία στην οποία τα παιδιά μπορούν να εκπαιδευτούν διαβάζοντας εικονογραφημένα βιβλία που εξελίσσουν τους ρόλους του φύλου. Άλλωστε, οι εικονογραφημένες μικρές ιστορίες-όρος που χρησιμοποιείται από την Σιβροπούλου (2004)-, οι οποίες απευθύνονται σε παιδιά προσχολικής και πρωτοσχολικής ηλικίας, μπορούν να συμβάλλουν «στην πρώιμη διαμόρφωση έμφυλων στερεοτύπων ή αντίθετα στην αποδυναμωσή τους» (Κανατσούλη, 2008: 151). Πρόσφατες μελέτες εικονογραφημένων βιβλίων αναφορικά με τη συμπεριληψη του φύλου δείχνουν ότι ανθεί η παραγωγή εικονογραφημένων βιβλίων που παρέχουν στα παιδιά-αναγνώστες πρότυπα δράσης σε καταστάσεις κοινωνικής απόρριψης (Elorza, 2023), που άρουν αναχρονιστικές θεωρήσεις της ανδροκρατούμενης κοινωνίας και που απεμπολούν έμφυλες ανισότητες σε χώρους παραγωγής της επιστημονικής γνώσης και της τεχνολογίας (Αγγελάκη, 2022).

Τη συμβολή των εκπαιδευτικών στην επιλογή λογοτεχνικού υλικού που όχι μόνο απεικονίζει τη διαφορετικότητα των έμφυλων ταυτοτήτων, αλλά και προκαλεί κριτικό αναστοχασμό γύρω από την κανονιστικότητα υπογραμμίζουν και οι Chung & Huang (2021) στη δική τους έρευνα με παιδιά προσχολικής ηλικίας όπου χρησιμοποιούν εικονογραφημένα βιβλία που αποδομούν τους έμφυλους ρόλους ώστε να διευρύνουν τις στάσεις των παιδιών απέναντι σε έμφυλες δραστηριότητες και συμπεριφορές. Οι

στοχευμένες παρεμβάσεις με βιβλία που αμφισβητούν τα στερεότυπα φύλου και προβάλλουν την ποικιλομορφία των έμφυλων ρόλων στο παιχνίδι, στην ένδυση, στις δραστηριότητες, στις επαγγελματικές προοπτικές, έχουν αποδειχθεί αποτελεσματικές στη μείωση των έμφυλων προκαταλήψεων που έχουν υιοθετήσει παιδιά προσχολικής ηλικίας διευρύνοντας τις αντιλήψεις τους σε όλες τις πτυχές της ζωής τους (Rakhmawati et al. 2022· Kalaitzi, 2025).

Ο σκοπός της έρευνας

Η ελλιπής κατάρτιση σε συμπεριληπτικές πρακτικές ως προς το φύλο (Emilson, Folkesson, & Lindberg, 2016· Lynch, 2014· Saramourtsi, Zafiri, & Pliogou, 2020· Χατζοπούλου κ.α. 2019), το ανεπαρκές μη επικαιροποιημένο υλικό ή οι περιορισμένοι πόροι που διατίθενται (Filipović, 2018· Giraldo & Colyar, 2012· Paechter, 2003· Silman, Bozcan, & Koran, 2019) αλλά και οι επιρροές του κοινωνικού πλαισίου (Muasya & Kazungu, 2018· Pardhan & Pelletier, 2017· Riley, 2014· Wang, 2024) διαμορφώνουν τις στάσεις των εκπαιδευτικών προσχολικής εκπαίδευσης απέναντι στη διδακτική προσέγγιση έμφυλων ζητημάτων και θεμάτων στην τάξη. Το κενό στη βιβλιογραφία εντοπίζεται στο κατά πόσο η χρήση της θεματικής κατηγορίας των Συμπεριληπτικών ως προς το Φύλο Εικονογραφημένων Βιβλίων (τα οποία θα αναφέρονται με το ακρωνύμιο ΣΦΕΒ για λόγους συντομίας) [απόδοση στα ελληνικά του ξένου όρου *gender-inclusive picturebooks* (Elorza, 2023)], ως μέσο αναπαράστασης της ποικιλομορφίας των έμφυλων ρόλων, μπορεί να επηρεάσει τις αντιλήψεις των εκπαιδευτικών για τη διδακτική προσέγγιση έμφυλων ζητημάτων στην προσχολική εκπαίδευση.

Η υπόθεση ότι η θεματική κατηγορία των ΣΦΕΒ δύναται να αποτελέσει μέσο για την καθιέρωση ποικιλομορφων έμφυλων προτύπων και μοτίβων συμπεριφοράς, αλλά και τη διεύρυνση των ήδη στερεότυπων παγιωμένων αντιλήψεων ως προς τους ρόλους του φύλου σε διάφορες πτυχές της ζωής των παιδιών προσχολικής ηλικίας έχει υποστηριχθεί από τη μελέτη της βιβλιογραφίας (Chung & Huang, 2021· Kalaitzi, 2025· Kim, 2016· Rakhmawati et al. 2022· Ritchie, 2017). Βάσει αυτής της υπόθεσης, η παρούσα μελέτη αποσκοπεί στη διερεύνηση του βαθμού επιρροής του εκπαιδευτικού πλαισίου, των προσωπικών πεποιθήσεων και της συνεργασίας σχολείου-οικογένειας στη χρήση των ΣΦΕΒ από εκπαιδευτικούς προσχολικής εκπαίδευσης ως μέσο για τη διδακτική προσέγγιση της ποικιλομορφίας των έμφυλων ρόλων σε παιδιά προσχολικής ηλικίας. Τα ερευνητικά ερωτήματα που προκύπτουν είναι:

1. Ποια είναι η συσχέτιση της επαγγελματικής εμπειρίας και των ακαδημαϊκών προσόντων των εκπαιδευτικών προσχολικής εκπαίδευσης με τη χρήση των ΣΦΕΒ κατά τη διδακτική προσέγγιση της ποικιλομορφίας των έμφυλων ρόλων;

2. Σε ποιο βαθμό παράγοντες όπως το εκπαιδευτικό πλαίσιο, οι προσωπικές πεποιθήσεις και η συνεργασία σχολείου-οικογένειας επηρεάζουν εκπαιδευτικούς προσχολικής εκπαίδευσης στη χρήση των ΣΦΕΒ κατά τη διδακτική προσέγγιση της ποικιλομορφίας των έμφυλων ρόλων;

Μεθοδολογία

Ερευνητική προσέγγιση

Η παρούσα μελέτη ακολούθησε ποσοτική ερευνητική προσέγγιση, καθώς στόχος ήταν η διερεύνηση πιθανών συσχετίσεων και επιδράσεων μεταξύ μεταβλητών σχετικών

με την επαγγελματική εμπειρία και τα ακαδημαϊκά προσόντα των εκπαιδευτικών προσχολικής εκπαίδευσης, και τους παράγοντες των προσωπικών πεποιθήσεων, του εκπαιδευτικού πλαισίου και της συνεργασίας σχολείου-οικογένειας. Το μέγεθος του δείγματος κρίθηκε ότι επαρκεί για τη διεξαγωγή ποσοτικής ανάλυσης δεδομένου ότι πληρούνταν βασικές στατιστικές προϋποθέσεις όπως η κανονικότητα των κατανομών των δεδομένων (skewness και kurtosis). Η χρήση ημι-δομημένου ερωτηματολογίου τύπου Likert ενίσχυσε την αντικειμενικότητα των απαντήσεων, ενώ η ανάλυση των δεδομένων πραγματοποιήθηκε με το στατιστικό πακέτο SPSS, ακολουθώντας διαδικασίες περιγραφικής και επαγωγικής στατιστικής. Η επιλογή παραμετρικών μεθόδων (two-way ANOVA) βασίστηκε στην επιβεβαίωση της κανονικότητας των δεδομένων, όπως συνιστάται στη διεθνή βιβλιογραφία για ποσοτικές μελέτες στον χώρο της εκπαίδευσης (Creswell & Creswell, 2018).

Εργαλείο συλλογής δεδομένων

Στις περισσότερες έρευνες που μελετήθηκαν στη βιβλιογραφία για τη διερεύνηση των αντιλήψεων των εκπαιδευτικών ως προς τα ζητήματα του φύλου, των μεθόδων διδασκαλίας και του υλικού που χρησιμοποιούν χρησιμοποιούνται ημι-δομημένες συνεντεύξεις (Emilson et al., 2016· Filipović, 2018· Lynch, 2014· Muasya & Kazungu, 2018· Saramourtsi et al., 2020· Silman et al., 2019· Pardhan & Pelletier, 2017· Wang, 2024). Για τις ανάγκες της παρούσας έρευνας τα συμπεράσματα που προέκυψαν από τις απαντήσεις των συνεντεύξεων αυτών αποτέλεσαν το πλαίσιο του περιεχομένου ενός ερωτηματολογίου που διερευνά τον βαθμό επιρροής συγκεκριμένων παραγόντων. Επιπλέον, η κατασκευή του ημι-δομημένου ερωτηματολογίου βασίστηκε στο εργαλείο της προϋπάρχουσας έρευνας της Kalaitzi (2024) η οποία μελετά τους παράγοντες που επηρεάζουν τις εκπαιδευτικούς προσχολικής εκπαίδευσης στη χρήση εικονογραφημένων βιβλίων με μη συμβατικούς αφηγηματικούς χαρακτήρες.

Το ερωτηματολόγιο περιλάμβανε (εξαιρουμένων των δημογραφικών ερωτήσεων που αφορούσε τα έτη επαγγελματικής εμπειρίας και το επίπεδο μορφωτικού επιπέδου) δεκαπέντε (N=15) ερωτήσεις κλειστού τύπου της κλίμακας Likert 5 βαθμών, με την ακόλουθη κλίμακα: 1=Διαφωνώ απόλυτα, 2=Διαφωνώ, 3=Ούτε διαφωνώ, ούτε συμφωνώ, 4=Συμφωνώ, 5=Συμφωνώ απόλυτα. Οι ερωτήσεις ομαδοποιήθηκαν σε τρεις (N=3) θεματικές ενότητες: εκπαιδευτικό πλαίσιο, προσωπικές πεποιθήσεις και συνεργασία σχολείου-οικογένειας. Κάθε θεματική ενότητα περιλάμβανε πέντε (N=5) ερωτήσεις που αφορούν τη διδακτική προσέγγιση της ποικιλομορφίας των έμφυλων ρόλων και τον ρόλο που παίζουν τα ΣΦΕΒ ως μέσο για τη διδασκαλία έμφυλων ζητημάτων σε συνάρτηση είτε με το εκπαιδευτικό πλαίσιο, ή τις προσωπικές πεποιθήσεις των εκπαιδευτικών, ή τη συνεργασία σχολείου-οικογένειας.

Η αξιοπιστία του εργαλείου ελέγχθηκε με το δείκτη εσωτερικής συνέπειας Cronbach alpha. Τα αποτελέσματα υποδεικνύουν πως οι τιμές των α συντελεστών κυμαίνονται από 0.882 έως 0.926 για τις υποκλίμακες, ενώ για το συνολικό εργαλείο ανέρχεται στο 0.971, υποδηλώνοντας εξαιρετικά υψηλή εσωτερική συνοχή. Οι τιμές αυτές δείχνουν ότι τα ερωτήματα κάθε υποκλίμακας μετρούν με συνέπεια την ίδια εννοιολογική διάσταση και πως συνολικά το εργαλείο παρουσιάζει υψηλή ψυχομετρική αξιοπιστία. Οι επιμέρους υποκλίμακες (εκπαιδευτικό πλαίσιο, προσωπικές πεποιθήσεις και συνεργασία σχολείου-οικογένειας), όπως παρουσιάζονται στον Πίνακα 1, διακρίνονται με σαφήνεια και συμβάλλουν στη συνολική κατανόηση των παραγόντων που επηρεάζουν τη χρήση των ΣΦΕΒ. Δεν παρατηρείται φαινόμενο πλεονασμού

(redundancy) μεταξύ των ερωτημάτων, γεγονός που ενισχύει την εγκυρότητα του εργαλείου.

Πίνακας 1.

Δείκτες αξιοπιστίας εργαλείου.

Κλίμακα	Cronbach a	Προτάσεις (items)
Εκπαιδευτικό πλαίσιο	0.882	5
Προσωπικές πεποιθήσεις	0.926	5
Συνεργασία σχολείου – οικογένειας	0.894	5
Σύνολο Παραγόντων επιρροής χρήσης ΣΦΕΒ	0.971	15

Μετά τη συλλογή των ερωτηματολογίων, τα δεδομένα εισήχθησαν στο SPSS και ακολούθησε η απαραίτητη κωδικοποίηση. Η ανάλυση των δεδομένων περιλάμβανε περιγραφική και επαγωγική στατιστική ανάλυση. Ακολούθως, πραγματοποιήθηκε έλεγχος κανονικότητας για όλες τις μεταβλητές μέσω των δεικτών ασυμμετρίας (skewness) και κύρτωσης (kurtosis), οι οποίοι βρέθηκαν εντός των αποδεκτών ορίων (± 2), υποδηλώνοντας ότι οι κατανομές των δεδομένων προσεγγίζουν την κανονική. Συνεπώς, κρίθηκε κατάλληλη η χρήση παραμετρικών μεθόδων ανάλυσης και συγκεκριμένα χρησιμοποιήθηκε ανάλυση διακύμανσης (two-way ANOVA) για τη σύγκριση των μέσων όρων των παραγόντων μεταξύ διαφορετικών ομάδων επαγγελματικής εμπειρίας και ακαδημαϊκών προσόντων. Το επίπεδο σημαντικότητας σε όλες τις δοκιμές ήταν 0.05.

Δείγμα έρευνας

Το δείγμα επιλέχθηκε από τον πληθυσμό των εκπαιδευτικών προσχολικής εκπαίδευσης της ίδιας Διεύθυνσης Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης, διασφαλίζοντας την ομοιογένεια και την αντιπροσωπευτικότητα για το συγκεκριμένο εκπαιδευτικό πλαίσιο (Creswell & Creswell, 2018). Συγκεκριμένα, ογδόντα δύο (N=82) γυναίκες εκπαιδευτικοί προσχολικής εκπαίδευσης της Διεύθυνσης Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Ανατολικής Θεσσαλονίκης (Ελλάδα) συμμετείχαν στην έρευνα συμπληρώνοντας πλήρως το ερωτηματολόγιο.

Τα κριτήρια ένταξης που χρησιμοποιήθηκαν για την επιλογή του δείγματος ήταν τα ακαδημαϊκά προσόντα (εύρος από πτυχίο έως διδακτορικό) και η επαγγελματική εμπειρία (εύρος από 1 έως >30 έτη). Τα δημογραφικά στοιχεία του δείγματος έδειξαν ότι το 36.9% είχε από 16 έως πάνω από 30 έτη προϋπηρεσίας και κατείχε το βασικό πτυχίο. Το 22.1% με προϋπηρεσία από 1 έως 10 έτη κατείχε είτε μεταπτυχιακό ή διδακτορικό τίτλο σπουδών (από αυτό το ποσοστό μόλις το 4.1% είχε λιγότερα από 5 έτη επαγγελματική εμπειρία και κατείχε διδακτορικό τίτλο σπουδών). Λόγω της μεγάλης πλειοψηφίας των γυναικών επαγγελματιών στον τομέα της προσχολικής εκπαίδευσης, όλες οι συμμετέχουσες ήταν γυναίκες.

Διαδικασία έρευνας

Πριν την διανομή του ερωτηματολογίου, πραγματοποιήθηκε μία πιλοτική εφαρμογή του σε τυχαίο δείγμα δεκαπέντε γυναικών εκπαιδευτικών προσχολικής εκπαίδευσης, οι οποίες δεν συμπεριλήφθηκαν στο δείγμα της έρευνας, για να αναδειχτούν τυχόν ελλείψεις ή αστοχίες (Creswell & Creswell, 2018). Κατόπιν της πιλοτικής εφαρμογής κάποιες ερωτήσεις αναδιατυπώθηκαν ώστε να είναι πιο ξεκάθαρο το περιεχόμενό τους.

Το ερωτηματολόγιο διανεμήθηκε μέσω της Διεύθυνσης Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Ανατολικής Θεσσαλονίκης, όπου εργάζονται οι μόνιμες και αναπληρώτριες εκπαιδευτικοί προσχολικής εκπαίδευσης και στην οποία ανήκει η μία εκ των δύο συγγραφέων της παρούσας έρευνας. Οι εκπαιδευτικοί προσεγγίστηκαν μέσω των επαγγελματικών τους ηλεκτρονικών διευθύνσεων του Πανελληνίου Σχολικού Δικτύου του Υπουργείου Παιδείας. Πριν από τη διανομή της ηλεκτρονικής έκδοσης του ερωτηματολογίου, είχε ληφθεί ηλεκτρονικά το έντυπο συγκατάθεσης από όλες τις συμμετέχουσες. Το έντυπο συγκατάθεσης συνοδευόταν από μία ενημερωτική επιστολή που περιέγραφε τον σκοπό και το πλαίσιο της παρούσας έρευνας.

Ανάλυση δεδομένων. Αποτελέσματα

Η ανάλυση των δεδομένων πραγματοποιήθηκε μέσω περιγραφικής στατιστικής ανάλυσης με ποσοστά και μέσους όρους των απαντήσεων των εκπαιδευτικών προσχολικής εκπαίδευσης στις ερωτήσεις του ερωτηματολογίου της έρευνας. Ο Πίνακας 2¹ παρουσιάζει τους μέσους όρους των απαντήσεων στο ερωτηματολόγιο της έρευνας.

Πίνακας 2.

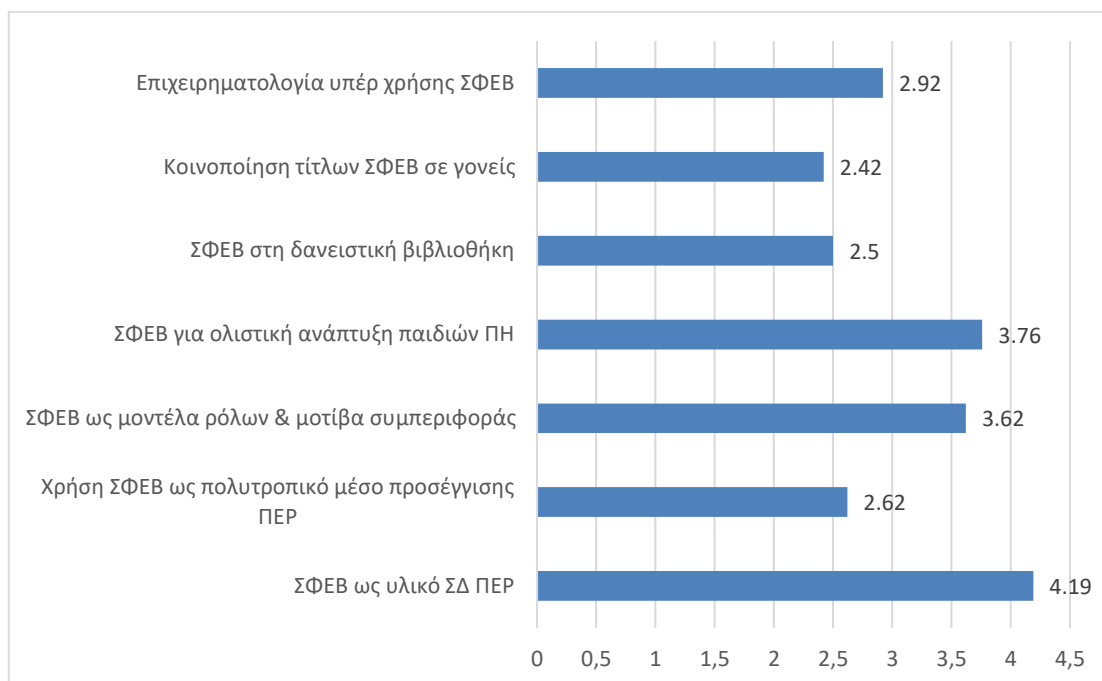
Μέσοι όροι απαντήσεων στις ερωτήσεις του εργαλείου.

	N	Min.	Max.	M.O.	T.A.
ΘΕ: Εκπαιδευτικό πλαίσιο					
E1. Περιεχόμενο ΣΔ – ΕΔ ΠΕΡ	82	1.00	4.00	2.53	.834
E2. Δημιουργία Καινοτόμου προγράμματος ΠΕΡ	82	2.00	4.00	2.81	.904
E3. Υλικό ΑΠΣ διδασκαλίας ΠΕΡ	82	2.00	4.00	2.54	.772
E4. ΣΦΕΒ ως υλικό ΣΔ ΠΕΡ	82	3.00	5.00	4.19	.617
E5. Χρήση ΣΦΕΒ ως πολυτροπικό μέσο προσέγγισης ΠΕΡ	82	2.00	4.00	2.62	.811
Σύνολο παράγοντα εκπαιδευτικού πλαισίου	82	2.60	3.40	2.94	.301

¹ Για να καταστεί δυνατή η απεικόνιση του περιεχομένου των ερωτήσεων του εργαλείου χρησιμοποιούνται συντομεύσεις βασικών ορών, όπως: ΣΦΕΒ=Συμπεριληπτικά ως προς το Φύλο Εικονογραφημένα Βιβλία, ΠΕΡ=Ποικιλομορφία Έμφυλων Ρόλων, ΑΠΣ=Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών, ΣΔ=Σχέδιο Δράσης, ΕΔ=Εργαστήρια Δεξιότητων, ΘΠ=Θεματική Προσέγγιση και ΠΗ=Προσχολική Ηλικία.

ΘΕ: Προσωπικές πεποιθήσεις				
E6. ΠΕΡ ως θέμα ΘΠ – ΣΔ	82	1.00	5.00	3.86 .899
E7. ΠΕΡ για συμπερίληψη στην ΠΗ	82	1.00	5.00	3.96 .961
E8. ΠΕΡ για ανάπτυξη ικανοτήτων στην ΠΗ	82	3.00	5.00	4.20 .582
E9. ΣΦΕΒ ως μοντέλα ρόλων & μοτίβα συμπεριφοράς	82	3.00	5.00	3.62 .659
E10. ΣΦΕΒ για ολιστική ανάπτυξη παιδιών ΠΗ	82	3.00	5.00	3.76 .725
Σύνολο παράγοντα προσωπικών πεποιθήσεων	82	2.20	5.00	3.88 .684
ΘΕ: Συνεργασία σχολείου-οικογένειας				
E11. Επιρροή γονέων στη διδασκαλία ΠΕΡ	82	2.00	4.00	3.02 .902
E12. Έμφυλες προκαταλήψεις οικογένειας για ΠΕΡ	82	2.00	4.00	3.18 .833
E13. ΣΦΕΒ στη δανειστική βιβλιοθήκη	82	2.00	4.00	2.50 .671
E14. Κοινοποίηση τίτλων ΣΦΕΒ σε γονείς	82	1.00	4.00	2.42 .754
E15. Επιχειρηματολογία υπέρ χρήσης ΣΦΕΒ	82	1.00	4.00	2.92 .003
Σύνολο παράγοντα συνεργασίας σχολείου-οικογένειας	82	2.40	3.60	2.81 .250

Επιπλέον, εστιάζοντας στις ερωτήσεις που αφορούν συγκεκριμένα τα ΣΦΕΒ, το Διάγραμμα 1 παρακάτω παρουσιάζει τους μέσους όρους των απαντήσεων που δείχνουν τη χρήση του μέσου κατά τη διδακτική προσέγγιση των έμφυλων ρόλων στην προσχολική εκπαίδευση. Αναλυτικότερα, όπως φαίνεται και από τα ποσοστά των απαντήσεων, στην πλειοψηφία τους ($M=4.19$) οι εκπαιδευτικοί συμφωνούν με τη χρήση των ΣΦΕΒ ως υλικό σχεδίων δράσης για την ποικιλομορφία των έμφυλων ρόλων, αλλά είτε δεν νοιώθουν την αυτοπεποίθηση, ή δεν γνωρίζουν πως να χρησιμοποιήσουν τα ΣΦΕΒ ως πολυτροπικό μέσο προσέγγισης της ποικιλομορφίας των έμφυλων ρόλων ($M=2.62$). Φαίνεται να διχάζονται –ούτε διαφωνώντας, ούτε συμφωνώντας– για το κατά πόσο τα ΣΦΕΒ δύνανται να συμβάλλουν στην ολιστική ανάπτυξη των παιδιών προσχολικής ηλικίας ($M=3.76$) και για το αν τα ΣΦΕΒ είναι κατάλληλα να προβάλλουν μοντέλα ρόλων και μοτίβα συμπεριφοράς προς μίμηση ($M=3.62$). Τα ποσοστά των απαντήσεων δείχνουν, επίσης, ότι οι εκπαιδευτικοί δεν θα κοινοποιούσαν τους τίτλους των ΣΦΕΒ που χρησιμοποιούν κατά τη διδασκαλία έμφυλων ζητημάτων στους γονείς των παιδιών ($M=2.42$), δεν θα περιλάμβαναν ΣΦΕΒ στη δανειστική βιβλιοθήκη της τάξης ώστε να δουλέψουν το περιεχόμενό τους οι γονείς με τα παιδιά στο σπίτι ($M=2.5$) και σε περίπτωση που υπήρχαν αντιδράσεις από τις οικογένειες δεν θα επιχειρηματολογούσαν υπέρ της χρήσης των ΣΦΕΒ και της συμβολής τους στη συμπεριληπτική ως προς το φύλο εκπαίδευση των παιδιών προσχολικής ηλικίας ($M=2.92$).

Διάγραμμα 1.

Μέσοι όροι των απαντήσεων στις ερωτήσεις που αφορούν τη χρήση των ΣΦΕΒ κατά τη διδακτική προσέγγιση των έμφυλων ρόλων στην προσχολική εκπαίδευση

Συσχέτιση επαγγελματικής εμπειρίας και ακαδημαϊκών προσόντων με τη χρήση των ΣΦΕΒ

Τα αποτελέσματα της ανάλυσης διακύμανσης (two-way ANOVA) για τη σύγκριση των μέσων όρων των παραγόντων μεταξύ διαφορετικών ομάδων επαγγελματικής εμπειρίας και ακαδημαϊκών προσόντων έδειξαν ότι τα έτη της επαγγελματικής εμπειρίας και το επίπεδο των ακαδημαϊκών προσόντων των εκπαιδευτικών προσχολικής εκπαίδευσης διαφοροποιούν τους παράγοντες επιρροής όσον αφορά τη χρήση των ΣΦΕΒ κατά τη διδακτική προσέγγιση της ποικιλομορφίας των έμφυλων ρόλων. Για την υποκλίμακα «Εκπαιδευτικό πλαίσιο» καταγράφηκε στατιστικά σημαντική κύρια επίδραση των ακαδημαϊκών προσόντων ($F_{(2,70)}=9.84, p<0.001$), της επαγγελματικής εμπειρίας ($F_{(3,70)}=7.21, p<0.001$), καθώς και της αλληλεπίδρασης ($F_{(6,70)}=3.95, p=0.002$). Για την υποκλίμακα «Προσωπικές πεποιθήσεις» βρέθηκε σημαντική επίδραση του επιπέδου σπουδών ($F_{(2,70)}=15.62, p<0.001$), της εμπειρίας ($F_{(3,70)}=8.43, p<0.001$), καθώς και της αλληλεπίδρασης ($F_{(6,70)}=4.28, p<0.001$). Αντίστοιχα, για την υποκλίμακα «Συνεργασία σχολείου–οικογένειας» εντοπίστηκαν στατιστικά σημαντικές επιδράσεις των ακαδημαϊκών προσόντων ($F_{(2,70)}=6.71, p=0.002$), της εμπειρίας ($F_{(3,70)}=5.94, p=0.001$), καθώς και της αλληλεπίδρασης ($F_{(6,70)}=3.42, p=0.004$). Ο Πίνακας 3 παρουσιάζει τις μέσες τιμές και τις τυπικές αποκλίσεις για τρεις μεταβλητές (εκπαιδευτικό πλαίσιο, προσωπικές πεποιθήσεις και συνεργασία σχολείου–οικογένειας), σε συνάρτηση με το επίπεδο ακαδημαϊκών προσόντων και την εργασιακή εμπειρία των συμμετεχόντων.

Πίνακας 3.

Σύγκριση μέσων όρων των παραγόντων επιρροής της χρήσης ΣΦΕΒ με την επαγγελματική εμπειρία και τα ακαδημαϊκά προσόντα.

Επαγγελματική εμπειρία	Ακαδημαϊκά προσόντα	Εκπαιδευτικό πλαίσιο		Προσωπικές πεποιθήσεις		Συνεργασία σχολείου-οικογένειας	
		Μ.Ο	ΤΑ	Μ.Ο.	ΤΑ	Μ.Ο.	ΤΑ
0-10	Μεταπτυχιακό	3.30	0.119	4.57	0.284	2.87	0.145
	Διδακτορικό	3.24	0.089	5.00	0.000	3.60	0.000
11-15	Μεταπτυχιακό	2.74	0.096	4.00	0.000	2.78	0.147
16-20	Βασικό πτυχίο	2.62	0.071	3.68	0.126	2.69	0.127
21-30+	Βασικό πτυχίο	3.03	0.127	2.92	0.386	2.72	0.140
Σύνολο	Πρώτο Πτυχίο	2.78	0.220	3.40	0.449	2.70	0.132
	Μεταπτυχιακό	3.12	0.286	4.39	0.357	2.84	0.150
	Διδακτορικό	3.24	0.089	5.00	0.000	3.60	0.000
ρ		0.000		0.000		0.000	

Από την ανάλυση προέκυψαν ενδιαφέροντα και στατιστικώς σημαντικά ευρήματα ($p < 0.001$), τα οποία αναδεικνύουν τη σημασία των δύο ανεξάρτητων μεταβλητών τόσο μεμονωμένα όσο και σε συνδυασμό. Συγκεκριμένα, οι συμμετέχουσες με ανώτερο εκπαιδευτικό επίπεδο (κυρίως κάτοχοι διδακτορικού) εμφανίζουν υψηλότερες μέσες τιμές ως προς τις προσωπικές τους πεποιθήσεις ($M=5.00$) αναφορικά με τη διδασκαλία του φύλου μέσω των ΣΦΕΒ, και τη συνεργασία σχολείου-οικογένειας ($M=3.60$) νιώθοντας αυτοπεποίθηση να υπερασπίσουν τη χρήση των ΣΦΕΒ σε πιθανές αντιδράσεις γονέων. Επιπλέον, αυτές οι εκπαιδευτικοί παρουσιάζουν αυξημένες τιμές και στη γνώση και αξιοποίηση του εκπαιδευτικού πλαισίου και υλικού για την προσέγγιση του φύλου στην τάξη ($M=3.24$). Αντιθέτως, όσες διαθέτουν βασικό πτυχίο παρουσιάζουν σταθερά χαμηλότερες τιμές σε όλες τις μεταβλητές, γεγονός που

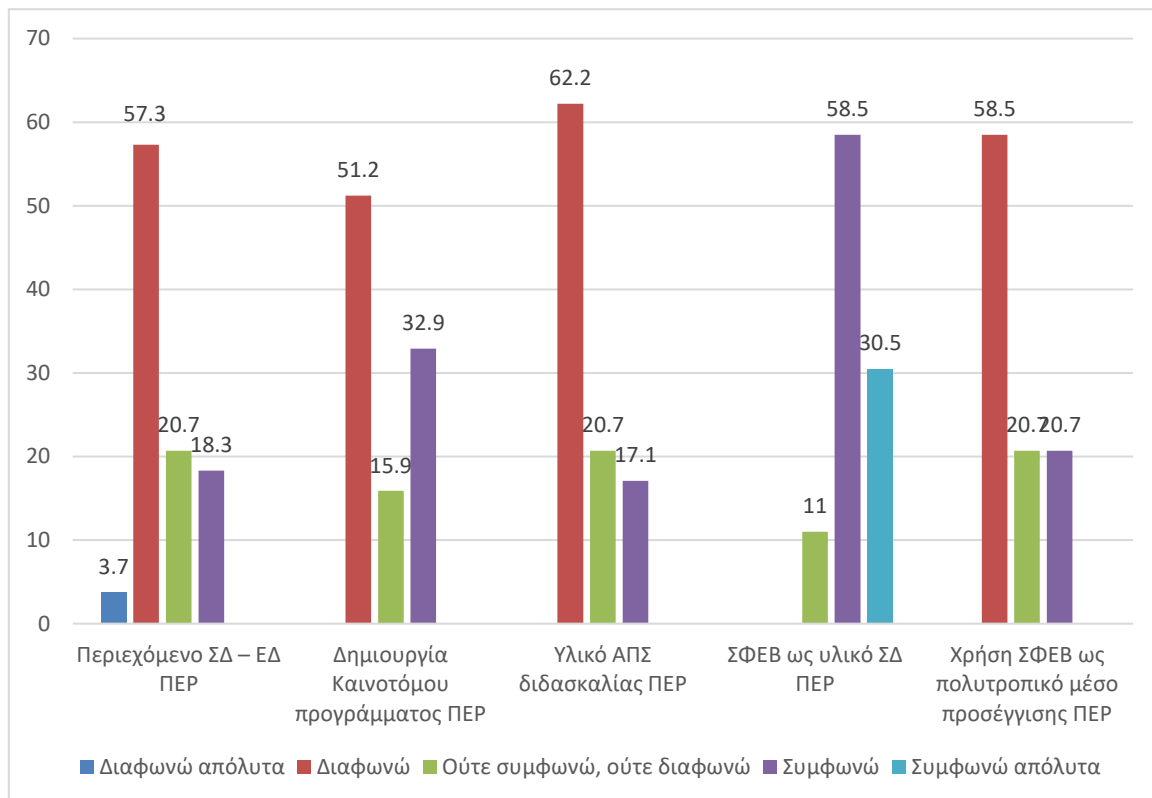
υποδηλώνει την επίδραση της ακαδημαϊκής κατάρτισης στη διαμόρφωση θετικότερων στάσεων και αντιλήψεων ως προς τη χρήση των ΣΦΕΒ για την προσέγγιση έμφυλων ζητημάτων κατά την εκπαιδευτική διαδικασία. Η ομάδα με μεταπτυχιακό τίτλο εντοπίζεται στη μέση, επιβεβαιώνοντας την τάση ανόδου των τιμών ανάλογα με το επίπεδο σπουδών.

Ως προς την εμπειρία, παρατηρείται ότι οι εκπαιδευτικοί με λιγότερα έτη προϋπηρεσίας (0–10 έτη) εμφανίζουν υψηλότερες μέσες τιμές στις περισσότερες διαστάσεις, ιδιαίτερα όταν συνδυάζονται με υψηλό εκπαιδευτικό επίπεδο. Αντίθετα, οι πιο έμπειρες συμμετέχουσες (21–30+ έτη) εμφανίζουν χαμηλότερες τιμές, ειδικά στην υποκλίμακα των προσωπικών πεποιθήσεων ($M=2.92$), στοιχείο που ενδεχομένως αντανακλά την αποστασιοποίηση από μέσα όπως τα ΣΦΕΒ για τη διδακτική προσέγγιση έμφυλων ζητημάτων. Τέλος, η συνολική επίδοση όλων των ομάδων, όπως καταγράφεται στην τελευταία γραμμή του πίνακα, επιβεβαιώνει την τάση σύμφωνα με την οποία οι συμμετέχουσες με υψηλότερο επίπεδο σπουδών διατηρούν πιο θετικές στάσεις και απόψεις για τη συμπεριληψη του φύλου, επάρκεια γνώσης του σχετικού εκπαιδευτικού πλαισίου και αυτοπεποίθηση κατά την υπεράσπιση των ΣΦΕΒ έναντι του οικογενειακού πλαισίου. Η στατιστική σημαντικότητα όλων των διαφορών ($p<0.001$) προσδίδει εγκυρότητα στα συμπεράσματα, ενισχύοντας την άποψη ότι τόσο η εμπειρία όσο και η μόρφωση επηρεάζουν ουσιαστικά τις απόψεις των εκπαιδευτικών ως προς τη χρήση των ΣΦΕΒ για τη διδακτική προσέγγιση των έμφυλων ρόλων στην προσχολική εκπαίδευση.

Παράγοντες επιρροής της χρήσης των ΣΦΕΒ

Η ανάλυση των δεδομένων ανέδειξε τον βαθμό επιρροής των παραγόντων του εκπαιδευτικού πλαισίου, των προσωπικών πεποιθήσεων και της συνεργασίας σχολείου-οικογένειας στη χρήση των συμπεριληπτικών ως προς το φύλο εικονογραφημένων βιβλίων από τις εκπαιδευτικούς κατά τη διδακτική προσέγγιση των έμφυλων ρόλων σε παιδιά προσχολικής ηλικίας.

Το εκπαιδευτικό πλαίσιο ως παράγοντας επιρροής της διδακτικής έμφυλων ρόλων και χρήσης ΣΦΕΒ

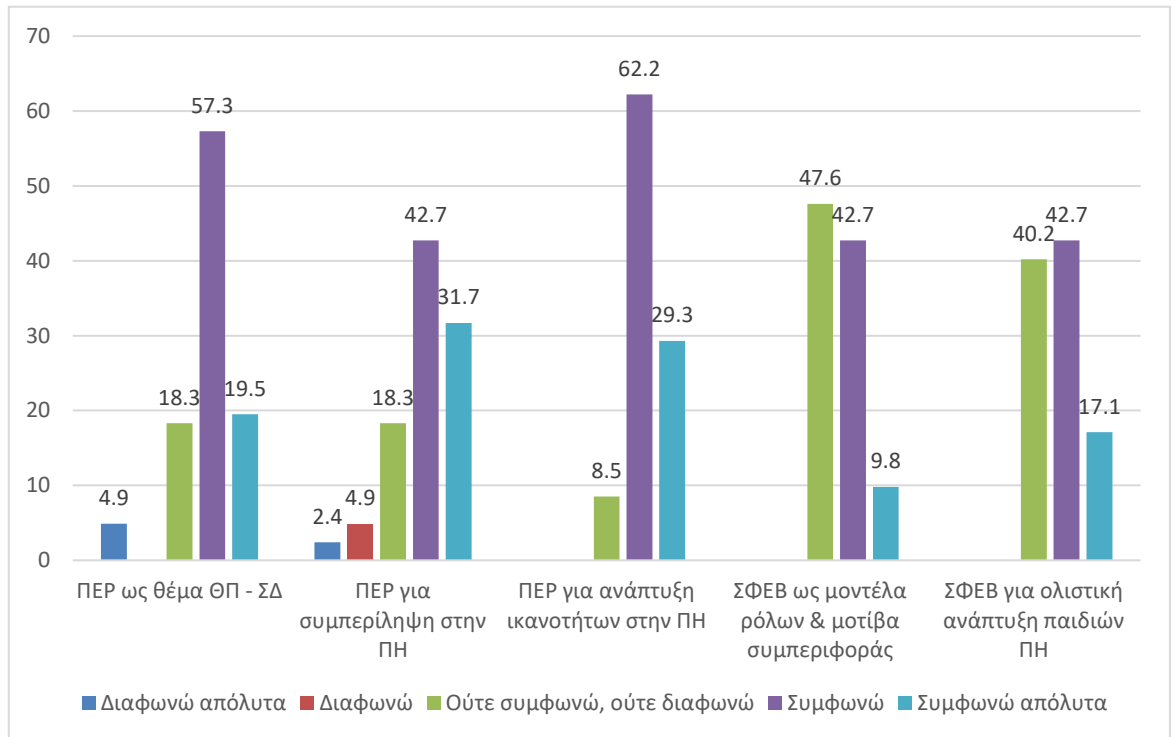

Διάγραμμα 2.

Ποσοστά απαντήσεων στις ερωτήσεις της ενότητας «Εκπαιδευτικό πλαίσιο»

Όσον αφορά την επιρροή του εκπαιδευτικού πλαισίου, τα μεγαλύτερα ποσοστά των εκπαιδευτικών δήλωσαν ότι η ποικιλομορφία των έμφυλων ρόλων δεν καλύπτεται επαρκώς και καταλλήλως ως περιεχόμενο, μεθοδολογία και υλικό ούτε από τα περιεχόμενα των σχεδίων δράσης, ή τα θεματικά προγράμματα των εργαστηρίων δεξιοτήτων (π.χ. θεματική ενότητα «Ενδιαφέρομαι και Ενεργώ - Κοινωνική Συναίσθηση και Ευθύνη» του τομέα «Συμπερίληψη: Αλληλοσεβασμός, διαφορετικότητα») που προτείνονται από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής (ΙΕΠ) (57.3%), αλλά ούτε και από το τρέχον ΑΠΣ για την προσχολική εκπαίδευση (2022) (62.2%). Επιπλέον, στην πλειοψηφία τους δήλωσαν ότι δεν αισθάνονται την αυτοπεποίθηση ώστε στην περίπτωση που επιλέξουν να υλοποιήσουν ένα καινοτόμο πρόγραμμα να δημιουργήσουν μία νέα θεματική ενότητα που να αφορά σε θέματα ποικιλομορφίας και συμπερίληψης του φύλου (51.2%), ούτε θεωρούν ότι είναι επαρκώς καταρτισμένες για τη χρήση των ΣΦΕΒ ως πολυτροπικό μέσο προσέγγισης της ποικιλομορφίας των έμφυλων ρόλων (58.5%). Παρόλα αυτά, στο μεγαλύτερο ποσοστό τους συμφώνησαν (58.5%) ότι τα ΣΦΕΒ θα μπορούσαν να αποτελέσουν πρωταρχικό υλικό είτε θεματικών προσεγγίσεων ή σχεδίων εργασίας ή σχεδίων δράσης για τη διδασκαλία των έμφυλων ρόλων.

Οι προσωπικές πεποιθήσεις ως παράγοντας επιρροής της διδακτικής έμφυλων ρόλων και χρήσης ΣΦΕΒ

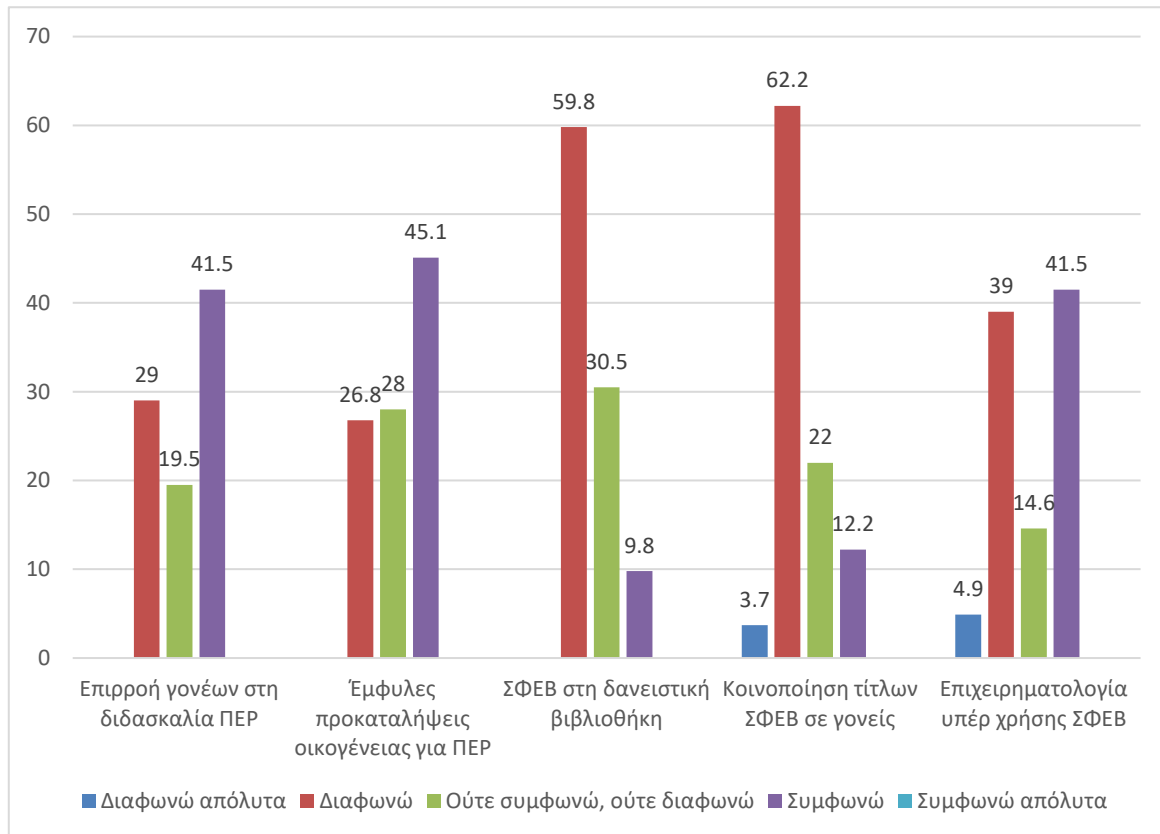

Διάγραμμα 3.

Ποσοστά απαντήσεων στις ερωτήσεις της ενότητας «Προσωπικές πεποιθήσεις»

Αναφορικά με την επιρροή των προσωπικών πεποιθήσεων, τα μεγαλύτερα ποσοστά των εκπαιδευτικών συμφώνησαν ή συμφώνησαν απόλυτα στο ότι τα παιδιά προσχολικής ηλικίας είναι ικανά να σκεφτούν κριτικά και να στοχαστούν πάνω σε θέματα συμπερίληψης των έμφυλων ρόλων κατανοώντας την ανάγκη ποικιλομορφίας των ρόλων των φύλου (42.7% & 31.7%, αντίστοιχα), επομένως θεώρησαν ότι η ποικιλομορφία και η συμπερίληψη των έμφυλων ρόλων αποτελεί κατάλληλο ηλικιακά και γνωστικά θέμα για θεματική προσέγγιση ή ανάπτυξη σχεδίου δράσης στην προσχολική εκπαίδευση (57.3%), διότι όπως δήλωσαν ο σεβασμός της ποικιλομορφίας των έμφυλων ρόλων προωθεί τις ικανότητες συμπερίληψης, σεβασμού, αποδοχής, δημοκρατικής και ενεργούς πολιτεότητας των παιδιών προσχολικής ηλικίας (62.2%). Μεγάλα ποσοστά εκπαιδευτικών αναγνώρισαν την αξία των ΣΦΕΒ για την προβολή προτύπων ρόλων, δεξιοτήτων και στάσεων συμπεριληπτικών του φύλου, και την προώθηση του στοχασμού σε θέματα ποικιλομορφίας των ρόλων του φύλου αποτελώντας μέσο για την ολιστική ανάπτυξη των παιδιών προσχολικής ηλικίας (42.7%). Παρόλα αυτά σημαντικά είναι και τα ποσοστά αυτών που έδειξαν να διχάζονται ως προς το αν τα ΣΦΕΒ προβάλλουν μοντέλα ρόλων και μοτίβα συμπεριφοράς που δεν περιορίζονται από τις έμφυλες κοινωνικές προκαταλήψεις (47.6%), όπως και για το αν τα ΣΦΕΒ μπορούν να προωθήσουν την ολιστική ανάπτυξη των παιδιών σε θέματα συμπερίληψης του φύλου (40.2%).

Η συνεργασία σχολείου-οικογένειας ως παράγοντας επιρροής της διδακτικής έμφυλων ρόλων και χρήσης ΣΦΕΒ

Διάγραμμα 4.

Ποσοστά απαντήσεων στις ερωτήσεις της ενότητας «Συνεργασία σχολείου-οικογένειας»

Η συνεργασία σχολείου-οικογένειας ως παράγοντας επιρροής κατά τη διδακτική προσέγγιση των έμφυλων ζητημάτων παρουσίασε υψηλά ποσοστά εκπαιδευτικών να διαφωνούν στο να συμπεριλάβουν στους τίτλους της δανειστικής βιβλιοθήκης της τάξης ΣΦΕΒ ώστε να τα δουλέψουν οι γονείς στο σπίτι μαζί με τα παιδιά (59.8%), καθότι προτιμούν να μην κοινοποιούν στους γονείς τους τίτλους και το περιεχόμενο των ΣΦΕΒ που χρησιμοποιούν κατά τη διδακτική προσέγγιση της ποικιλομορφίας και συμπερίληψης του φύλου (62.2%). Επιπλέον, σημαντικά ποσοστά εκπαιδευτικών δήλωσαν ότι δεν θα προβούν στην υλοποίηση οποιαδήποτε θεματικής ενότητας που σχετίζεται με έμφυλους ρόλους, είτε λόγω ότι θα ήθελαν να αποφύγουν τυχόν αντιδράσεις από πλευράς γονέων για τη διδακτική προσέγγιση της ποικιλομορφίας των έμφυλων ρόλων στα παιδιά τους (41.5%), ή λόγω παρατήρησης φαινομένων έμφυλων κοινωνικών προκαταλήψεων στις οικογένειες των παιδιών (45.1%). Τέλος, όσον αφορά την επιχειρηματολογία στην περίπτωση που κάποιοι γονείς εκφράσουν τον προβληματισμό τους για τη χρήση των ΣΦΕΒ κατά τη διδασκαλία, οι εκπαιδευτικοί φάνηκε να μοιράζονται σε αυτές που θα υποστήριζαν τη χρήση των ΣΦΕΒ (41.5%) και σε αυτές που δεν θα επιχειρούσαν να παραθέσουν επιχειρήματα υπέρ αυτών (39%).

Συζήτηση

Η παρούσα έρευνα έρχεται να συμπληρώσει την προϋπάρχουσα μελέτη για τον τρόπο και το πλαίσιο που τα ζητήματα του φύλου προσεγγίζονται στην προσχολική εκπαίδευση. Τα ευρήματα που δείχνουν τις προσωπικές πεποιθήσεις των εκπαιδευτικών ως παράγοντα επιρροής στη διδακτική προσέγγιση των έμφυλων ρόλων, επιβεβαιώνουν τις προηγούμενες έρευνες που έχουν αναδείξει ότι οι προσωπικές αντιλήψεις των εκπαιδευτικών όσον αφορά τους έμφυλους ρόλους, οι οποίες επηρεάζονται από το κοινωνικό-πολιτισμικό πλαίσιο και προβάλλουν στερεότυπα πρότυπα συμπεριφοράς και επίδοσης (Pardhan & Pelletier, 2017), διαιωνίζουν έμφυλες προκαταλήψεις διαχωρισμού του φύλου στο πλαίσιο του παιχνιδιού και των δραστηριοτήτων (Lynch, 2014· Riley, 2014· Saramourtsi et al., 2020) και τελικά διαμορφώνουν τη διαχείριση των στρατηγικών διδασκαλίας (Χατζοπούλου & συν. 2019), όπως και τις εκπαιδευτικές επιλογές περιεχομένου και πόρων (Filipović, 2018· Giraldo & Colyar, 2012).

Ομοίως, τα ευρήματα που δείχνουν τη συνεργασία σχολείου-οικογένειας ως παράγοντα επιρροής στη διδακτική προσέγγιση των έμφυλων ρόλων, φαίνεται να συμφωνούν με έρευνες που είχαν υπογραμμίσει τον καθοριστικό ρόλο των γονέων στη διαμόρφωση των έμφυλων συμπεριφορών και των επιλογών παιχνιδιού των παιδιών, στοιχεία που έδειξαν ότι δυσχεραίνουν τη δημιουργία μιας συμπεριληπτικής ως προς το φύλο διδασκαλίας από τη μεριά των εκπαιδευτικών (Muasya & Kazungu, 2018· Wang, 2024).

Επιπρόσθετα, ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στα ευρήματα που αναδεικνύουν την επιρροή του εκπαιδευτικού πλαισίου ως παράγοντα διαμόρφωσης της διδακτικής πρακτικής των εκπαιδευτικών αναφορικά με την προσέγγιση έμφυλων ζητημάτων σε παιδιά προσχολικής ηλικίας. Η ανάλυση των δεδομένων υπογραμμίζει τα κενά τόσο στα περιεχόμενα των προγραμμάτων του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής (ΙΕΠ) όσο και στο Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών (Πρόγραμμα Σπουδών για την Προσχολική Εκπαίδευση, 2022) σχετικά με θέματα φύλου, όσο και την έλλειψη προτεινόμενου υλικού που να ανταποκρίνεται στις ανάγκες διδακτικών προσεγγίσεων της ποικιλομορφίας και της συμπερίληψης των ρόλων του φύλου. Η ανεπάρκεια ή η μη καταλληλότητα των προγραμμάτων σπουδών, των μεθόδων και του υλικού σε θέματα φύλου έρχεται να επιβεβαιώσει την προϋπάρχουσα μελέτη που έχει τονίσει την ανάγκη για κατάρτιση των εκπαιδευτικών σχετικά με την εκμάθηση τρόπων ενίσχυσης της έμφυλης ισότητας και την αποτελεσματική χρήση πρακτικών έμφυλης διάστασης (Lynch 2014· Muasya & Kazungu, 2018). Επιβεβαιώνεται, επίσης, η ανάγκη για ανάπτυξη προγραμμάτων επαγγελματικής ανάπτυξης και μάθησης για την αποδόμηση των έμφυλων στερεοτύπων των εν ενεργεία εκπαιδευτικών (Χατζοπούλου & συν. 2019), καθώς και η ανάγκη διεξαγωγής πρακτικών και εργαστηρίων με στόχο την αναδιοργάνωση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων, των μεθόδων και των εκπαιδευτικών εργαλείων και πόρων ώστε να ανταποκρίνονται στους ρόλους των φύλων (Silman et al, 2019).

Η συμβολή της παρούσας έρευνας όσον αφορά τους παράγοντες που επηρεάζουν τη διδακτική προσέγγιση της ποικιλομορφίας των έμφυλων ρόλων στην προσχολική εκπαίδευση, είναι η ανάδειξη των ΣΦΕΒ ως μέσο προβολής μοντέλων έμφυλων ρόλων. Τα ευρήματα αναδεικνύουν την αναγνώριση των ΣΦΕΒ ως κατάλληλο πρωταρχικό υλικό για σχέδια δράσης, θεματικές προσεγγίσεις και καινοτόμα

προγράμματα, ενισχύοντας προηγούμενα ευρήματα των Chung & Huang (2021), της Kim (2016), της Rakhmawati και των συνεργατών της (2022), όπως και της Ritchie (2017) για τη χρήση εικονογραφημένων βιβλίων με στόχο την καθιέρωση ποικιλόμορφων έμφυλων προτύπων και μοτίβων συμπεριφοράς, αλλά και τη διεύρυνση των ήδη στερεότυπων παγιωμένων αντιλήψεων ως προς τους ρόλους του φύλου σε διάφορες πτυχές της ζωής των παιδιών προσχολικής ηλικίας. Ταυτόχρονα, τα ευρήματα τονίζουν την ανεπαρκή γνώση των εκπαιδευτικών στην αξιοποίησή τους ως πολυτροπικό μέσο προσέγγισης της ποικιλομορφίας των έμφυλων ρόλων, συμπέρασμα στο οποίο είχε καταλήξει και η Filironić (2018), καθώς και τον διχασμό τους για το κατά πόσο τα ΣΦΕΒ δύνανται να συμβάλλουν στην ολιστική ανάπτυξη των παιδιών προσχολικής ηλικίας. Είναι σημαντικό να τονιστεί ότι διαφαίνεται ένας προβληματισμός για το αν τα ΣΦΕΒ είναι κατάλληλα να προβάλλουν μοντέλα ρόλων και μοτίβα συμπεριφοράς προς μίμηση χωρίς να προκαλέσουν την αντίδραση των οικογενειών των παιδιών εξαιτίας της διατάραξης των παραδοσιακών προτύπων, προβληματισμός που ενισχύει τα συμπεράσματα προηγούμενης έρευνας της Kalaitzi (2024) για τους παράγοντες που επηρεάζουν γενικά τη χρήση εικονογραφημένων βιβλίων με μη συμβατικούς ως προς το φύλο χαρακτήρες από εκπαιδευτικούς προσχολικής εκπαίδευσης. Παρόλα αυτά τα ποσοστά των απαντήσεων δείχνουν ότι οι μισές εκπαιδευτικοί του δείγματος θεωρούν τα ΣΦΕΒ κατάλληλο μέσο για την προβολή μοντέλων ρόλων και μοτίβων συμπεριφοράς που δεν περιορίζονται από τις έμφυλες κοινωνικές προκαταλήψεις, επιβεβαιώνοντας τη σημαντικότητα των εικονογραφημένων βιβλίων ως πεδίο κειμενικών και εικονογραφικών αποτυπώσεων μη-έμφυλων στερεοτύπων, τυπικών έμφυλων γνωρισμάτων και αντιστροφής των ρόλων, ως πεδίο απεικόνισης της αποδοχής του εαυτού (Κανατσούλη, 2008). Η θεώρηση των ΣΦΕΒ ως κατάλληλο υλικό για την προώθηση του στοχασμού σε θέματα συμπερίληψης της ποικιλομορφίας των έμφυλων ρόλων, όπως προκύπτει από τα αποτελέσματα, επιβεβαιώνεται από πρόσφατα ευρήματα της Kalaitzi (2025) για τη δεκτικότητα των παιδιών προσχολικής εκπαίδευσης στα αντιστεροτυπικά μηνύματα εικονογραφημένων βιβλίων για ρόλους απαλλαγμένους από έμφυλες προκαταλήψεις που ενισχύουν την ισότητα στα χαρακτηριστικά της εξωτερικής εμφάνισης, το χρώμα, την ένδυση, το παιχνίδι, τις δραστηριότητες και τις επαγγελματικές προοπτικές. Επιπλέον, η καθολική θεώρηση, βάσει αποτελεσμάτων, των ΣΦΕΒ ως υλικό κατάλληλο για τη διδακτική προσέγγιση των ζητημάτων του φύλου στην προσχολική εκπαίδευση επισφραγίζεται και από προηγούμενα ευρήματα των Kneeskern και Reeder (2022) που έδειξαν ότι η παρατεταμένη έκθεση σε ιστορίες με αντί-στερεοτυπικούς πρωταγωνιστές μπορεί να μειώσει την αποδοχή των έμφυλων στερεοτύπων από τα παιδιά.

Μια αξιοσημείωτη παρατήρηση που προκύπτει από τα τρέχοντα ευρήματα είναι η επίδραση που έχει το επίπεδο ακαδημαϊκής κατάρτισης και το μέγεθος της επαγγελματικής εμπειρίας στην υιοθέτηση μίας αναστοχαστικής στάσης των εκπαιδευτικών σε θέματα συμπερίληψης του φύλου, στη θωράκισή τους απέναντί σε εξωγενείς επιρροές για το περιεχόμενο και το υλικό της διδασκαλίας τους, και στη συμμετοχή τους σε αναστοχαστικές μεθόδους διδασκαλίας, όπως η έρευνα δράσης, με οφέλη τη συνειδητοποίηση των ζητημάτων του φύλου κατά την κοινωνικοποίηση των παιδιών προσχολικής ηλικίας (Segatto & Dal Ben, 2019). Οι σημαντικές και στατιστικά τεκμηριωμένες διαφορές που εντοπίστηκαν στους παράγοντες του εκπαιδευτικού πλαισίου, των προσωπικών πεποιθήσεων και της συνεργασίας σχολείου-οικογένειας επιβεβαιώνουν ότι οι πρακτικές των εκπαιδευτικών δεν είναι ομοιογενείς, αλλά

επηρεάζονται έντονα από ακαδημαϊκούς, επαγγελματικούς, προσωπικούς και κοινωνικούς παράγοντες.

Διαφαίνεται ότι οι εκπαιδευτικοί προσχολικής εκπαίδευσης που έχουν καταρτιστεί σε έμφυλα ζητήματα είναι ικανότερες να κρίνουν την ορθότητα και καταλληλότητα υλικού, όπως έχει επισημάνει προηγουμένως η Filirioní (2018), και να προωθήσουν μέσω της χρήσης των ΣΦΕΒ μία ισότιμη εκπροσώπηση των έμφυλων ταυτοτήτων και ρόλων ως πρότυπα για τα παιδιά προσχολικής ηλικίας. Το συμπέρασμα αυτό επιβεβαιώνει προηγούμενες μελέτες που υπογραμμίζουν την άμεση ανάγκη για συνεχή επιμόρφωση και κατάρτιση των εκπαιδευτικών σε ζητήματα φύλου ώστε να είναι ικανοί/ές να αναγνωρίζουν τα έμφυλα στερεότυπα ρόλων και συμπεριφορών και να δημιουργούν πιο συμπεριληπτικά ως προς το φύλο μαθησιακά περιβάλλοντα στην προσχολική εκπαίδευση (Giraldo & Colyar, 2012· Tatar & Emmanuel 2001· Wang, 2024).

Περιορισμοί της μελέτης

Η παρούσα μελέτη χρησιμοποιεί ποσοτική μεθοδολογία με ένα σχετικά μικρό δείγμα που μπορεί μεν να οδηγήσει σε στατιστικά σημαντικά αποτελέσματα, αλλά δεν μπορεί να γενικεύσει τα συμπεράσματα. Ένα μεγαλύτερο δείγμα συμμετεχόντων μικτού φύλου θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για τη γενίκευση των αποτελεσμάτων και τον εντοπισμό τυχόν διαφορών στις αντιλήψεις του κάθε φύλου εκπαιδευτικών προσχολικής εκπαίδευσης (Creswell & Creswell, 2018). Για μια πολυεπίπεδη προσέγγιση που συνιστάται για μελλοντική χρήση, θα μπορούσαν να εφαρμοστούν παρεμβάσεις συμπερίληψης του φύλου χρησιμοποιώντας ΣΦΕΒ σε παιδιά προσχολικής και πρωτοσχολικής ηλικίας και να χρησιμοποιηθούν ποιοτικές μέθοδοι (ατομική συνέντευξη, ομάδα εστίασης, παρατηρησιακές σημειώσεις πεδίου, ημερολόγιο, βιντεοσκόπηση, ηχογράφηση, κτλ.) που θα καταγράψουν τις απόψεις των παιδιών σε θέματα συμπερίληψης του φύλου και έμφυλων ρόλων.

Όσον αφορά τα θέματα που εντοπίστηκαν στην παρούσα έρευνα, μελλοντικές περιοχές που μπορούν να διερευνηθούν από τη σκοπιά των σπουδών φύλου περιλαμβάνουν την ανάλυση περιεχομένου επιλεγμένων ΣΦΕΒ, όπως έχει ήδη επιχειρηθεί από άλλους ερευνητές (Αγγελάκη, 2022· Block, 2019· Elorza, 2023· DePalma, 2016· Κανατσούλη, 2008· Malcom & Sheahan, 2019· Naidoo, 2012· Ritchie, 2017) και την προτεινόμενη αξιοποίηση της πολυτροπικότητάς τους για την κοινωνική και συναισθηματική ανάπτυξη των παιδιών σε σχέση με την ποικιλομορφία του φύλου.

Παιδαγωγικές εφαρμογές

Η χαρτογράφηση των παραγόντων επιρροής του εκπαιδευτικού πλαισίου, των προσωπικών πεποιθήσεων και της συνεργασίας σχολείου-οικογένειας στη χρήση των ΣΦΕΒ από εκπαιδευτικούς προσχολικής εκπαίδευσης, ως μέσο για τη διδακτική προσέγγιση των έμφυλων ρόλων σε παιδιά προσχολικής ηλικίας, αναδεικνύει την ανάγκη κατάρτισης των εκπαιδευτικών σε θέματα συμπερίληψης του φύλου και χρήσης ανάλογου υλικού και ενδυνάμωσης της ψυχικής τους ανθεκτικότητας απέναντι στην επιρροή των εξωγενών πηγών.

Η κατανόηση του τρόπου με τον οποίο οι εκπαιδευτικοί προσχολικής εκπαίδευσης προσεγγίζουν διδακτικά την κοινωνική κατασκευή των έμφυλων ρόλων καθώς και ο αντίκτυπος των ΣΦΕΒ ως μέσο προσέγγισης της ποικιλομορφίας των έμφυλων αναπαραστάσεων είναι ένα σημαντικό πεδίο μελέτης που μπορεί να

επικαιροποιήσει τις εκπαιδευτικές πρακτικές σε θέματα συμπερίληψης του φύλου. Ως εκ τούτου, ο σχεδιασμός και η εφαρμογή παρεμβάσεων που εστιάζουν σε συμμετοχικές και αναστοχαστικές μεθόδους, όπως η έρευνα δράσης, μέθοδος που προτείνεται και από προηγούμενες έρευνες (Mahadew & Hlalele, 2022· Segatto & Dal Ben, 2019· Souto-Manning & Mitchell, 2010) μέσω της χρήσης εικονογραφημένων βιβλίων, η συμβολή των οποίων στην πρόκληση των στερεοτύπων του φύλου έχει υποστηριχτεί επίσης σε προηγούμενες έρευνες (Chung & Huang, 2021· Elorza, 2023· Kalaitzi, 2025· Rakhmawati et al. 2022), θα μπορούσε να διευρύνει την κριτική σκέψη και τον στοχασμό τόσο των εκπαιδευτικών όσο και των παιδιών προσχολικής ηλικίας σε θέματα ποικιλομορφίας και συμπερίληψης των έμφυλων ρόλων.

Συμπεράσματα

Διαφαίνεται ότι σε διεθνές επίπεδο, η ευαισθητοποίηση και η κατάρτιση των εκπαιδευτικών προσχολικής εκπαίδευσης ως προς τη διάσταση του φύλου παραμένει αποσπασματική και επηρεάζεται από το ευρύτερο κοινωνικο-πολιτισμικό πλαίσιο, τις προσωπικές αντιλήψεις και στάσεις, τις εξωγενείς επιρροές από το οικογενειακό περιβάλλον των παιδιών και από την κατάρτιση σε θέματα ισότητας, συμπερίληψης και ποικιλομορφίας των έμφυλων ταυτοτήτων και ρόλων.

Αναδεικνύεται ότι το ζήτημα της ισότιμης συμμετοχής των φύλων στην προσχολική τάξη δεν είναι μόνο θέμα παιδαγωγικών τεχνικών, αλλά βαθύτερης πολιτισμικής συνειδητότητας. Η ένταξη της προβληματικής του φύλου στην καθημερινή διδακτική πράξη φαίνεται να απαιτεί όχι μόνο παιδαγωγική κατάρτιση, αλλά και χρήση κατάλληλων μεθόδων και μέσων όπως τα συμπεριληπτικά ως προς το φύλο εικονογραφημένα βιβλία.

Προκύπτει ότι η δημιουργία ενός εκπαιδευτικού πλαισίου που προωθεί την έμφυλη ισότητα πρέπει να στηρίζεται σε συνεχή επιμόρφωση, συνεργατική αναστοχαστική πρακτική και ενεργό αποδόμηση των στερεοτύπων – τόσο από παιδιά όσο και από εκπαιδευτικούς.

Βιβλιογραφία

- Αγκασένσκι, Σ. (2000). Πολιτική των Φύλων (Μτφρ. Μ. Φιλιππακοπούλου). Πόλις.
- Αγγελάκη, Ρ. Τ. (2022). Πρότυπα γυναικών στα σύγχρονα παιδικά βιβλία γνώσεων. Καταρρίπτοντας την έμφυλη ιδεολογική διχοτομία στον χώρο των Επιστημών. *Διάλογοι! Θεωρία και πράξη στις επιστήμες αγωγής και εκπαίδευσης*, 8, 285–302. <https://doi.org/10.12681/dial.30585>
- Αναγνωστοπούλου, Δ. (2007). Αναπαραστάσεις του Γυναικείου στη Λογοτεχνία. Πατάκη.
- Adam, H., & Harper, L. J. (2023). Gender equity in early childhood picture books: A cross-cultural study of frequently read picture books in early childhood classrooms in Australia and the United States. *The Australian Educational Researcher*, 50, 453–479. <https://doi.org/10.1007/s13384-021-00494-0>
- Allen, A. M., Allen, D. N., & Sigler, G. (1993). Changes in sex-role stereotyping in Caldecott Medal Award picture books 1938–1988. *Journal of Research in Childhood Education*, 7, 67–73. <https://doi.org/10.1080/02568549309594842>

- Angelaki, R.T. (2025). Female role models in children's informational books. In G. N.Vlahakis, K. Mantzaridou-Mantetzioglou & I. Vogiatzis (Eds.), *Communicating algorithms, prose and thought. An essays' collection* (pp. 85-97). Laboratory on Science, Technology and Medicine Communication, Hellenic Open University.
- Bender Peterson, S., & Lach, M. A. (1990). Gender stereotypes in children's books: Their prevalence and influence on cognitive and affective development. *Gender and Education, 2*(2), 185-197. <https://doi.org/10.1080/0954025900020204>
- Biemmi, I. (2015). Not only princesses and knights. How gender image changes in Italian picture books. In A. Cagnolati, (Ed.), *The borders of fantasia* (pp. 99-118). FahrenHouse.
- Block, R. (2019). Why won't they let them wear dresses? Exploring gender-nonconforming issues in three children's picture books. *Crossings, 3*, 215-233.
- Chung, Y., & Huang, H. (2021). Cognitive-based interventions break gender stereotypes in kindergarten children. *International Journal of Environmental Research, 18*(24), 13052; <https://doi.org/10.3390/ijerph182413052>
- Collins, L. J., Ingoldsby, B. B., & Dellmann, M. M. (1984). Sex role stereotyping in children's literature: A change from the past. *Childhood Education, 60*, 278-285. <https://doi.org/10.1007/s11199-005-1290-8>
- Creswell, J. W., & Creswell, J. D. (2018). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (5th ed.). SAGE Publications.
- Crisp, T., & Hiller, B. (2011). 'Is this a boy or a girl?': Rethinking sex-role representation in Caldecott Medal-Winning picturebooks, 1938-2011. *Children's Literature in Education, 42*, 196-212.
- DePalma, R. (2016). Gay penguins, sissy ducklings... and beyond? Exploring gender and sexuality diversity through children's literature. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education, 37*(6), 828-845. <https://doi.org/10.1080/01596306.2014.936712>
- Diekman, A. B., & Murnen, S. K. (2004). Learning to be little women and little men: The inequitable gender equality of nonsexist children's literature. *Sex Roles, 50*, 373-385. <https://doi.org/10.1023/B-SERS.0000018892.26527.ea>
- Elorza, I. (2023). Gender-inclusive picture books in the classroom: A multimodal analysis of male subjective agencies. *Linguistics and Education, 78*, 101242. <https://doi.org/10.1016/j.linged.2023.101242>
- Emilson, A., Folkesson, AM., & Lindberg, I.M. (2016). Gender beliefs and embedded gendered values in preschool. *International Journal of Early Childhood, 48*, 225-240. <https://doi.org/10.1007/s13158-016-0162-4>
- Filipović, K. (2018). Gender representation in children's books: Case of an early childhood setting. *Journal of Research in Childhood Education, 32*(3), 310-325. <https://doi.org/10.1080/02568543.2018.1464086>
- Giraldo, E., & Colyar, J. (2012). Dealing with gender in the classroom: A portrayed case study of four teachers. *International Journal of Inclusive Education, 16*(1), 25- 38. <https://doi.org/10.1080/13603110903518216>
- Hamilton, M.C., Anderson, D., Broaddus, M., & Young, K. (2006). Gender stereotyping and under-representation of female characters in 200 popular children's picture books: A twenty-first century update. *Sex Roles, 55*, 757-765. <https://doi.org/10.1007/s11199-006-9128-6>
- Kalaitzi, C. (2024). Exploring factors that affect kindergarten teachers' use of picturebooks with gender non-conforming fictional characters. *Journal of Psychological Perspective, 6*(1), 1-10. <https://doi.org/10.47679/jopp.527112024>

- Kalaitzi, C. (2025). Kindergarten students' receptiveness to messages conveyed by counter-stereotyping picturebooks. *Journal of Education and Training Studies*, 13(2), 20–34. <https://doi.org/10.11114/jets.v13i2.7531>
- Κανατσούλη, Μ.Δ. (2008). *Ο ήρωας και η ηρωίδα με τα χίλια πρόσωπα. Νέες απόψεις για το φύλο στην παιδική λογοτεχνία*. Gutenberg.
- Kneeskern, E.E., & Reeder, P.A. (2022). Examining the impact of fiction literature on children's gender stereotypes. *Current Psychology*, 41, 1472–1485. <https://doi.org/10.1007/s12144-020-00686-4>
- Kim, S. J. (2016). Possibilities and challenges of early critical literacy practices: Bilingual preschoolers' exploring multiple voices and gender roles. *Journal of Early Childhood Research*, 14(4), 370-388. <https://doi.org/10.1177/1476718X14552878>
- Lynch, M. (2014). Guys and dolls: a qualitative study of teachers' views of gendered play in kindergarten. *Early Child Development and Care*, 185(5), 679–693. <https://doi.org/10.1080/03004430.2014.950260>
- Mahadew, A., & Hlalele, D. (2022). Challenging gender certainties in early childhood care and education: A participatory action learning and action research study. *Educational Research for Social Change*, 11(1). <https://doi.org/0.17159/2221-4070/2021/v11i1a2>
- Malcom, N. L., & Sheahan, N. (2019). From William's Doll to Jacob's new dress: The depiction of gender non-conforming boys in children's picture books from 1972 to 2014. *Journal of Homosexuality*, 66(7), 914-36. <https://doi.org/10.1080/00918369.2018.1484635>
- Miller, C.F., Martin, C.L., Fabes, R.A., & Hanish, L.D. (2013). Bringing the cognitive and the social together: How gender detectives and gender enforcers shape children's gender development. In M. Banaji & S. Gelman (Eds.), *Navigating the social world: What infants, children, and other species can teach us* (pp. 306-313). Oxford University Press.
- Muasya, J. N., & Kazungu, T. W. (2018). The unfinished business: Exploring teachers' views on gender and pedagogical practices in public preschools in Nairobi county, Kenya. *African Educational Research Journal*, 6(1), 10-19. <https://doi.org/10.30918/AERJ.61.18.007>
- Naidoo, J. C. (2012). *Rainbow family collections: Selecting and using children's books with lesbian, gay, bisexual, transgender, and queer content*. Libraries Unlimited.
- Oskamp, S., Kaufman, K., & Atchison Wolterbeek, L. (1996). Gender role portrayals in preschool picture books. *Journal of Social Behavior and Personality*, 11(5), 27-39.
- Paechter, C. (2003). Power/knowledge, gender and curriculum change. *Journal of Educational Change*, 4(2), 129-148. <https://doi.org/10.1023/A:1024713128522>
- Pardhan, A., & Pelletier, J. (2017). Pakistani pre-primary teachers' perceptions and practices related to gender in young children. *International Journal of Early Years Education*, 25(1), 51-71. <https://doi.org/10.1080/09669760.2016.1263938>
- Πρόγραμμα Σπουδών για την Προσχολική Εκπαίδευση (διευρυμένη εκδοχή) (2022). Πράξη «Αναβάθμιση των Προγραμμάτων Σπουδών και Δημιουργία Εκπαιδευτικού Υλικού Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης» - MIS: 5035542. Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής
- Rakhmawati, N. I. S., Widayanti, M. D., Nor Ramadan, A., & Hasibuan, R. (2022). Using books in early childhood to prevent the assumption of traditional gender roles. *International Journal of Learning - Teaching and Educational Research*, 21(4).

- Riley, T. (2014). Boys are like puppies, girls aim to please: How teachers' gender stereotypes may influence student placement decisions and classroom teaching. *Alberta Journal of Educational Research*, 60(1), 1-21. <https://cdm.ucalgary.ca/index.php/ajer/article/view/55729>
- Ritchie, S. (2017). Innocence, intersectionality, and normativity: Choosing powerful picture books about gender diversity. In R. M. Meyer & K. F. Whitmore (Eds.), *Reclaiming early childhood literacies: Narratives of hope, power, and vision* (pp. 60–63). Routledge.
- Saramourtsi, E., Zafiri, M., & Pliogou, V. (2020). Gender stereotypes in children's play, pro- social and aggressive behavior in the kindergarten class: The kindergarten teachers stance. *Universal Journal of Educational Research*, 8(12A), 7992-8009. <https://doi.org/10.13189/ujer.2020.08.2587>
- Segatto, B., & Dal Ben, A. (2019). Gender and affectivity awareness in kindergarten: An educational pathway for boys, girls and their teachers. *Italian Journal of Sociology of Education*, 11(1), 184- 204. <https://doi.org/10.14658/pupj-ijse-2029-1-9>
- Σιβροπούλου, Ρ. (2004). *Ταξίδι στον κόσμο των εικονογραφημένων μικρών ιστοριών. Θεωρητικές και διδακτικές διαστάσεις*. Μεταίχμιο.
- Silman, F., Bozcan, E., & Koran, N. (2019). A comparative case study on the perceptions of pre-school teachers on gender roles and practices. *Psycho-Educational Research Reviews*, 8(3). <https://perrjournal.com/index.php/perrjournal/article/view/153>
- Souto-Manning, M., & Mitchell, C.H. (2010). The role of action research in fostering culturally-responsive practices in a preschool classroom. *Early Childhood Education Journal*, 37, 269–277. <https://doi.org/10.1080/00220670109598755>
- Tatar, M., & Emmanuel, G. (2001). Teachers' perceptions of their students' gender roles. *The Journal of Educational Research*, 94(4), 215–224. <https://doi.org/10.1080/00220670109598755>
- Τσιλιμένη, Τ.Δ. (2007). *Εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο. Όψεις και απόψεις*. Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.
- Wang, S. (2024). Exploring early childhood educators' perceptions and practices towards gender differences in STEM play: A multiple-case study in China. *Early Childhood Education Journal* 52, 1121–1134. <https://doi.org/10.1007/s10643-023-01499-3>
- Χατζοπούλου, Κ., Θεοδοσίου, Σ., Βίτσου, Μ., Μαβίδου, Α., Γκαραγούνη – Αραίου, Φ., & Κακανά, Δ. (2019). Η έμφυλη διάσταση στις στρατηγικές διαχείρισης της σχολικής τάξης από εκπαιδευτικούς προσχολικής ηλικίας. Στο Α. Ανδρούσου, Μ. Σφυρόερα, Α. Βελλοπούλου, Σ. Δέλη, Ε. Διδάχου, Ε. Κοτσικονούρη & Σ. Σαϊτή (Επιμ.), *Πρακτικά του 11^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Ο.Μ.Ε.Ρ. – ΤΕΑΠΗ. «Από εδώ και από παντού: εκπαιδευτικές αλλαγές και παιδαγωγικές πρακτικές για ένα ανοιχτό σχολείο»* (σσ. 362-373). ΟΜΕΠ, ΤΕΑΠΗ-ΕΚΠΑ.
- Zaman, A. (2007). Gender-sensitive teaching: A reflective approach for early childhood education teacher training programs. *American Association of Colleges for Teacher Education*, 129(1), 110–122.
- Ζερβού, Α. (2006). Η εκθήλυνση της (επαν)αφήγησης. Γυναικεία φωνή και εσωτερική εστίαση. Στο Γ. Παπαντωνάκη (Επιμ.), *Πρόσωπα και προσωπεία του αφηγητή στην ελληνική παιδική και νεανική λογοτεχνία της τελευταίας τριακονταετίας* (σσ. 97-130). Πατάκης.